

Natuur als communicatieve werkelijkheid

**Een onderzoek naar de conceptualisering van natuur binnen het politieke- en het
lekendiscours.**

Bas van Leeuwen

Msc thesis Landscape Architecture and Planning
Specialization Social-Spatial Analysis
Wageningen University
Department of Environmental Sciences

Supervisors:

Dr. ir. Martijn Duineveld

Drs. Roel During

Januari, 2009-01-13

Woord vooraf

Deze scriptie is geschreven in het kader van mijn studie ‘Landscape Architecture and Planning, specialisatie Sociaal Ruimtelijke Analyse’ aan de Universiteit Wageningen. Van kinds af aan heb ik altijd een voorliefde gehad voor de natuur. Nergens voelde ik mij zo vrij als buiten en naarmate ik meer over mijn leefomgeving te weten kreeg, oefende zij een steeds groter wordende aantrekkingskracht uit op mij. Ondersteund door beide ouders, die mij zo nu en dan een natuurboek toeschoven en mij op natuurlijke schoonheid wezen, werd deze liefde alleen nog intenser. De keuze was dan ook snel gemaakt: naast Robin Hood, zou ik dierenfilmer worden in Afrika!

Maar elke tijd schept een ander precedent, een andere beleving en zo kwam ik uiteindelijk terecht op de Hogeschool Delft, om daar de studie ‘Plattelandsvernieuwing’ te voltooien. Daarna volgden verre reizen, een leven als broeder in het ziekenhuis. En het was daar waar mijn nieuwe ideaal vorm kreeg. Het onverenigbare gevoel, een overblijfsel uit mijn jeugd, deed mij besluiten de Universiteit Wageningen aan te schrijven. De liefde voor natuur ben ik nooit verloren; het idee dit te combineren met ruimtelijke planning kreeg gestalte in Delft; het sociale aspect binnen de planning interessant; een schot in de roos!

Eenmaal op de universiteit werd ik wederom gegrepen door de omgeving. Niet alleen de stad Wageningen en haar omgeving zijn fenomenaal, ook het vakkenpakket o.a. Belvédère, historische geografie, omgevingspsychologie en sociale geografie gaven mij meer dan voldoening. Toen kwam de dag dat ik aanklopte bij Dhr. Roel During met het verzoek of hij mij wilde begeleiden bij mijn afstudeerscriptie. Ik had wel een opzet en wilde graag weten wat hij ervan vond: de beleving van natuur en cultuurhistorie vanuit verschillende perspectieven. Op zijn verzoek is ook Dhr. Martijn Duineveld betrokken geraakt. Samen hebben wij gesleuteld, gewerkt, de moed opgegeven, de moed opgeroepen en vooral geduld gehad. Ik heb altijd gezegd: “Planning is niet mijn sterkste kant, daarom heb ik bewust gekozen het te bestuderen.” In essentie komt het erop neer, dat ik beide heren heel veel dank ben verontschuldigt. Ik ben hen dankbaar voor hun goede ideeën, discussies en kritieken. Dankbaar voor de onvoorwaardelijke steun en inspiratie, maar bovenal de nieuw verkregen

inzichten. Want afstuderen is soms meer dan afzien, zij scheidt nieuwe idealen, nieuwe dromen, nieuwe wensen...

Ik wil ook van de gelegenheid gebruik maken, mijn directe omgeving te bedanken. Het vragen naar de bekende weg: "hoe gaat het met je afstuderen?" moet ook jullie verveeld hebben. Ik zal jullie niet allemaal bij naam gaan noemen, daarvoor zijn jullie met teveel. Maar er is er één die ik in het bijzonder wil bedanken: mijn vriendin Nanda 't Lam. Ik wil je niet bedanken, je hebt er het recht op dat ik je bedank. Nooit heb je mij laten zitten en altijd heb je mij de vrijheid geschonken welke ik nodig heb.

Ik ben een stap dichterbij de verwezenlijking van mijn nieuwe ideaal...

Bas van Leeuwen,

Januari 2009

Inhoudsopgave

Samenvatting	viii
Lijst met figuren	xi
1. Inleiding	1
1.1. Aanleiding.....	1
1.2. Vraagstelling	3
1.3. Doelstelling onderzoek	3
1.4. Leeswijzer	4
2. Theoretisch kader	6
2.1. Wetenschapsfilosofie	6
2.2. Sociaal constructivistische benadering	7
2.3 Natuurbeeld in theorie.....	8
2.4 Luhmann's systeemtheorie	10
2.5 Laclau en Mouffe's discoursentheorie	13
3 Methodologie	17
3.1 Methode en object.....	17
3.2 Sample	18
3.3 Interview analyse	18
3.4 Betrouwbaarheid en validiteit	19
4 Natuurbeleid Anno 2008	20
4.1 Natuur als transformerend concept	20
4.2 Het natuurbeleidsperspectief.....	24
4.2.1 Strategisch natuurconcept.....	25
4.3 Het politieke discours	29
5. Resultaatbespreking	31
5.1 Het lekendiscours in beeld	31
5.2 Communicaties in beeld.....	38
5.2.1 Interviewfragment respondent I.....	39
5.2.2 Interviewfragment respondent II	40
5.2.3 Interviewfragment respondent III.....	42
5.2.4 Interviewfragment respondent IV	43

5.2.5 Interviewfragment respondent V	44
5.2.6 Interviewfragment respondent VI.....	45
5.2.7 Interviewfragment respondent VII	46
5.2.8 Interviewfragment respondent VIII.....	49
6 Reflectie.....	50
6.1 Conclusies	50
6.2 Discussie	52
Epiloog.....	54
Literatuurlijst	59
Bijlage 1 De kwalitatieve natuurdoelen.....	61
Bijlage 2 Natuurbalans 2008	62

Samenvatting

Zijn natuur en cultuur elkaars antoniem? Sluit het één het ander uit, omdat een antoniem het tegengestelde inhoudt van de ander? Zoals ook links rechts uitsluit, en omhoog omlaag. Indiceert dit niet een betrekkelijk simpele uitkomst? Ja, tenzij wij beginnen te verklaren wat deze afzonderlijke begrippen persoonlijk voor ons betekenen. Bij betekenisgeving is altijd sprake van een sociale werkelijkheidsconstructie. Dat maakt het komende vraagstuk al veel gecompliceerder dan op voorhand gesteld is. Bij betekenisgeving aan begrippen is het onmogelijk de mens uit te sluiten, immers zij *construeert* de betekenis van een begrip. Zij tracht door taal, en andere communicaties, een begrip als natuur én cultuur een (tijdelijke) invulling te geven. Zonder communicatie geen afgebakend begrip, hetgeen mogelijk resulteert tot onbegrip in elkaar. Dat begrippen tijdelijk van aard zijn, valt te herleiden uit de dynamiek in betekenis. Betekenissen zijn daarom slechts een reflectie van een bepaalde periode. Voortdurend zijn bepaalde perspectieven onderhevig aan kleine en grote veranderingen. Natuurbeleidnota's, beleid dat in deze context wezenlijk niet meer is dan een politiek heersend beeld in een bepaalde periode, zijn daar een indicatoren van. Maar ook de geschiedenis van het natuurbeleid, en de (on-)zichtbare geschiedenis van landschappen geven inzichten in de dynamiek van het maatschappelijk denken. Deze scriptie leunt daarom op het bestaan van meerdere werkelijkheden; wij geloven namelijk niet dat er één enkele waarheid bestaat, ieder individu draagt immers een andere spreekwoordelijke bril, deelt andere ervaringen en heeft een bepaald kennisniveau, waardoor hij of zij de wereld op een eigen manier bekijkt en betekenis geeft.

Inzicht geeft een meerwaarde. Daarom berust deze scriptie zich op de kwestie hoe afzonderlijke concepten als natuur en cultuur door zowel het natuurbeleiddiscours al het lekendiscours worden opgebouwd en betekenisgegeven. Niet om tot een eenduidige definitie en begripsafbakening te komen, maar met het doel vanuit de diversiteit de belangrijkste posities, de wijze van conceptuele opbouw, standpunten en argumenten te ontwaren, die in de discoursen naar voren komen. De centrale vraagstelling is daarom als volgt opgesteld: *“Is de basale distinctie tussen natuur en cultuur, aanwezig in het beleid, eveneens terug te vinden in de wijze waarop leken naar het landschap kijken.”*

Het *theoretisch kader* is opgebouwd uit drie delen. Dit hoofdstuk biedt theoretisch gestoelde mogelijkheden over de manier *hoe* wij het natuurconcept opbouwen en vormgeven. Zij beschrijft achtereenvolgens de belangrijkste componenten uit het natuurbeeldenonderzoek. Dit type onderzoek ligt aan de basis van de empirische gegevensverzameling. Daarnaast worden de natuurconcepten in het licht gehouden van de discoursanalyse volgens Laclau & Mouffe. Het grote voordeel van deze discoursanalyse is dat het de mogelijkheid biedt een begrip uiteen te rafelen. Haar belangrijkste uitgangspunt luidt, dat *conceptualisering plaatsvindt middels het gebruik van vastgestelde concepten*. Eveneens wordt de opbouw van het natuurconcept getoetst aan de systeemtheorie van Niklas Luhmann. Hij gaat uit van de volgende onderstelling: kennis of cognitie is synoniem aan observeren, en observeren is synoniem aan het indicatief opereren met onderscheidingen. Luhmann spreekt van observaties, wanneer talig, handelend, organisch of anderszins een distinctie wordt gemaakt. Anders gesteld: *wordt een natuurconcept opgebouwd uit eigen, persoonlijke observaties?*

Een beduidende rol is weggelegd voor het voorkomen van inconsistenties binnen het natuurconcept. Inconsistenties of onbestendigheden duiden namelijk op een (onbewust) gebrek aan samenhang. De onderzoeksanalyse onderscheidt daarbij twee soorten distincties: observaties die worden gebruikt in communicaties die kunnen uitgroeien tot een concept (Luhmann) én conceptvorming door middel van het gebruik van concepten welke hun betekenis eerder hebben verkregen en worden ‘hergebruikt’. (Laclau & Mouffe)

Samenvattend zijn de belangrijkste uitkomsten dat de invulling van het natuurconcept is gebaseerd op communicaties. In opbouwende zin bestaat wel degelijk een verschil tussen het concept natuur in het politieke discours en het lekendiscours. Waar het politieke discours ‘pur sang’ een conceptuele benadering aanhoudt van het concept natuur, differentiëren leken zich door het natuurconcept met regelmaat op te bouwen uit observaties. Het natuurconcept van leken neigt daarom méér naar een geobserveerde werkelijkheid, een construct dat samenhangt met ‘gekozen’ observaties, dan het natuurbeleidconcept. De opbouw van het lekennatuurconcept gebeurt niet uitsluitend gebaseerd op eigen observaties. In sommige gevallen refereert de leek ten eerste aan een afgeleid natuurconcept afkomstig uit het beleid. In een later stadium tracht men dit concept veelal te kwalificeren met eigen observaties. Aan natuurbeleid kan daarom een bepaalde doorwerking naar het lekendiscours worden toegeschreven. Deze doorwerking heeft echter een schaduwkant: de overname van concepten uit het beleid, leidt tot dedifferentiatie en inconsistenties: ‘halfslachtige’ natuurconcepten, waar gedane

communicaties de eerder gestelde distincties tussen natuur en cultuur ongedaan maken. Natuurbeeld zijn eveneens terminologisch bepaald. Natuurbeelden verwijzen naar een vastgesteld perspectief waarin de in zeker verband gebruikte of te gebruiken woorden, bepaald zijn. In die zin heeft het opstellen van een natuurbeeld eveneens een schaduwkant.

Daarom ligt de toegevoegde waarde van het persoonlijke natuurconcept niet in een benoeming tot een natuurbeeld, het deel uitmaken van een vooropgesteld denkkader. Zij ligt in de communicatie over; de zoektocht naar wat natuur in essentie voor ons betekent moet worden herleidt uit de manier waarop wij haar bezien en over haar communiceren, losgesteld van een classificatie in natuurbeelden. Niet alleen de leek is onderhevig aan deze invloed. Jargon is soms voor vakgenoten zelfs onbegrijpelijk. De taal zou zo moeten worden gesproken zodat iedereen mee kan praten, ook zonder inwijding in jargon. Zij moet transdisciplinair zijn. Transdisciplinaire kennisoverdracht is het ontwikkelen van visies en vaardigheden via de communicatie met mensen uit andere vakgebieden. Bij transdisciplinair onderzoek gaat het om het creëren van een omgeving waarin mensen uit verschillende - ook niet-academische - werelden vormgeven aan wederzijdse relaties en betekenisgeving.

Lijst met figuren

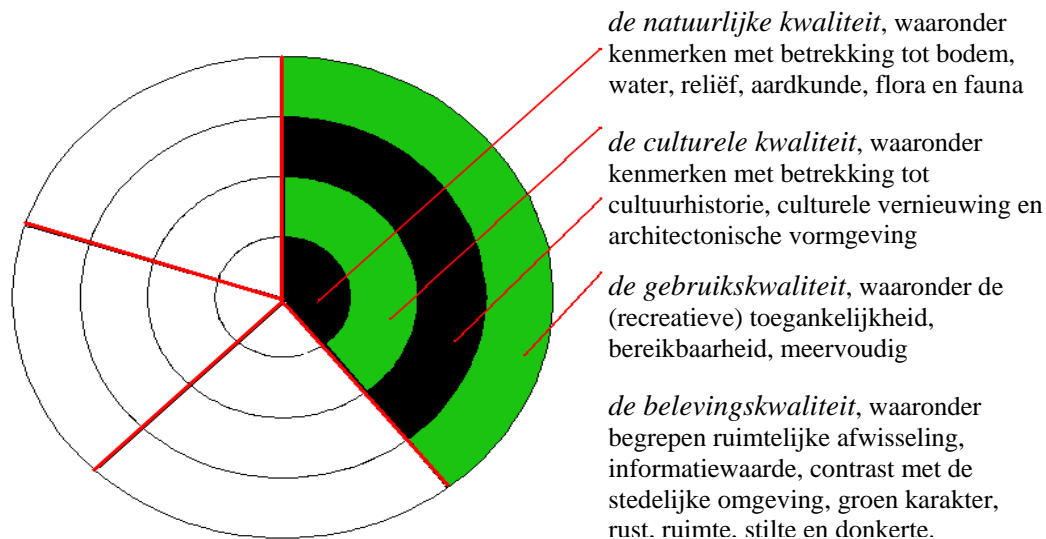
Figuur 1. De kernkwaliteiten uit de Nota Ruimte.....	1
Figuur 2. Discourse theory: the fixation of a meaning within a particular domain.....	14
Figuur 3. The field of discursivity.....	15
Figuur 4. Het Amoebe concept ‘het koppelen en articuleren van natuur’.....	25
Figuur 5. Programma Nederlands Groot(s) Natuurlijk.....	28
Figuur 6. Programma Nederland Landelijk Natuurlijk.....	29
Figuur 7. Programma Nederland Stedelijk Natuurlijk.....	30
Figuur 8. Programma Nederland Nat- Natuurlijk.....	30

1. Inleiding

1.1. Aanleiding

Beleid is een verlengstuk van machtshebbers tot de vorming en beheersing van een (toekomstige) maatschappij. Met beleid als sturend principe, is het uitermate belangrijk inzichtelijk te hebben, op welke hoogte de maatschappij eenzelfde inhoudelijke visie deelt. Immers, wensen uit de maatschappij dienen als dé voedingsbodem voor nieuwe ontwikkelingen. De termen ‘afstemming en overeenstemming’ zijn daarom méér dan kreten in het luchtledige, ze gelden als fundamentele bouwstenen voor een soepel verloop in de Nederlandse maatschappij.

In de nota *'Natuur voor mensen, mensen voor natuur'* wordt de aanpak van het natuurbeleid voor de komende tien jaar geschetst. Daarin streeft het LNV een zekere landschappelijke basiskwaliteit na in heel Nederland. Deze basiskwaliteit wordt vormgegeven door een viertal aspecten, de zogenaamde kernkwaliteiten.

Figuur 1. De kernkwaliteiten uit de Nota Ruimte

Opeenvolgende beleidnota's zijn wezenlijk niet meer dan een bepaald politiek beeld in een bepaalde periode. Daaruit blijkt dat de óók gestelde basiskwaliteiten slechts hedendaagse manieren van denken en handelen zijn. Uit de geschiedenis van het natuurbeschermingsdenken blijkt dat het perspectief over natuur óók altijd onderhevig is

geweest aan een veranderend maatschappelijk denken. “*Bij de veranderingen binnen de natuurbeschermingsbeweging speelden cognitieve, praktische en sociale elementen een rol. Men is het niet, of alleen tijdelijk, eens geworden over de kwestie hoe natuur moet worden gedefinieerd. De vraag hoe natuur moet worden afgebakend is daarom een constante.*”¹ (Windt).

Eén van deze kernkwaliteiten gaat over de culturele kwaliteit. Hiermee wil LNV aangeven dat cultuurhistorie als onlosmakelijk onderdeel van de landschappelijke kwaliteit wordt gezien. Wij hebben het Nederlands landschap altijd bewerkt en geëxploiteerd voor onze levensbehoeften en daarmee heeft cultuur steeds meer haar intrede gedaan in de natuur (en doet dit nog steeds). Cultuur is iets van het landschap geworden, en het landschap iets van cultuur. Daarom spreekt men in Nederland graag over natuur terwijl het vaak tot cultuur moet worden gerekend. Zelfs de huidige natuurreservaten en/ of de aangewezen 20 nationale landschappen zijn cultuurlandschappen te noemen, een noemenswaardig voorbeeld is het ‘Herstelplan Naardermeer’.²

Een ontwikkeling die hieraan ten grondslag ligt is, dat de mens de betekenis van een begrip *construeert*. Zij tracht door taal, en andere communicaties, een concept als natuur én cultuur een (tijdelijke) invulling te geven. “Onze maatschappij draait om communicatie en niets anders dan communicaties. Tussen ons en de werkelijkheid staan taal, discours, vocabulaires of cultuur.” (Laermans). Van Assche noemt mede daarom een (basis-) kwaliteit een maatschappelijk geconstrueerd product, gevangen en afhankelijk van het discours waar je over spreekt.³ Dat maakt natuurlijke kwaliteit, culturele kwaliteit, gebruikskwaliteit en belevingskwaliteit, ofwel de gestelde kernkwaliteiten uit de Nota Ruimte, allen gelijk aan maatschappelijk geconstrueerde producten (gevangen en afhankelijk van het discours waarin men zich beweegt).

Een beeldhouwer ziet in elke steen een beeld, maar hij moet de rest wel weghakken voordat anderen het ook zien. Het object (het fysieke beeld) door de beeldhouwer geschapen, is evenwel voor ieder individu anders. Mensen onderscheiden zich namelijk van anderen

¹ H. J. van der Windt, 1995, En wat is natuur dan nog in dit land?, *Natuurbescherming in Nederland 1880 – 1990*, pag 245

² De levende natuur, “Herstelplan Naardermeer succesvol”, jaargang 4, juli 2007

³ Van Assche, K. (2004) *Signs in time. An interpretive account of urban planning and design, the people and their histories*, Wageningen University, Wageningen. pp. 66

doordat ze op een bepaalde manier over de werkelijkheid communiceren. Het objectief in dit onderzoek richt zich daarom op de vraag *hoe* de opbouw van het concept natuur zich verluit. Is natuur opgebouwd uit persoonlijke observaties, en wordt zij eveneens op deze manier gecommuniceerd naar derden, óf is natuur een verzameling van vastgestelde concepten geworden en wordt zij op deze manier gecommuniceerd naar derden?

1.2. Vraagstelling

Natuur is een sociaal construct welke door ieder individu anders van betekenis wordt voorzien. De mens is daarom het object van deze studie, niet de natuur zelf. Daarbij wordt de nadruk gelegd op de mate waarin het concept cultuur gecommuniceerd wordt binnen de concepten natuur.

"Bij dezelfde omgeving leeft toch ieder in een andere wereld."

(Schopenhauer, Duits filosoof 1788 - 1860)

In het hedendaagse beleid komt een verbreding van het natuurconcept tot uitdrukking. De nota 'Natuur voor mensen, mensen voor natuur' doet bijvoorbeeld de volgende uitspraak: "*natuur heeft behalve een intrinsieke waarde ook een belevings- en gebruikswaarde.*"

Benadrukt wordt dat natuur, niet meer alleen van de natuur zelf is, maar voortaan gedeeld zal worden met de mens. Natuur is gekomen tot een gebruiksgoed.

De centrale vraagstelling is daarom als volgt opgesteld: "Is de basale distinctie tussen natuur en cultuur, aanwezig in het beleid, eveneens terug te vinden in de wijze waarop leken naar het landschap kijken."

1.3. Doelstelling onderzoek

Dit onderzoek heeft *niet* tot doelstelling om een bepaalde theorie te toetsen en enkele gedane aannames te verklaren. Dit empirisch onderzoek levert eerder een sociaal constructief inzicht, gebaseerd op de logica van taal en structuur, van waaruit nieuwe inzichten kunnen worden voorspeldt. De nadruk ligt daarbij op een recent inzicht in de communicatie over het natuurconcept vanuit de leek bezien en het onderscheidt of de verwevenheid met het concept cultuur.

1.4. Leeswijzer

Hoofdstuk 2 behandelt het theoretische kader waarop de veronderstellingen worden getoetst. Vanuit een inleiding wetenschapsfilosofie (§2.1) wordt nader toegewerkt naar de sociaal constructivistische benadering van de werkelijkheid (§2.2). Een uitwijding over het onderzoek naar natuurbeelden (§2.3) brengt de lezer achtereenvolgens tot de systeemtheorie van Niklas Luhmann (§ 2.4) en de discoursentheorie van Laclau en Mouffe (§ 2.5).

Hoofdstuk 3 beschrijft de methodologie van het onderzoek. Eerst volgt een beschrijving van de methode en het object binnen het onderzoek (§3.1). Gebruik is gemaakt van de methoden semi-gestructureerde interviews en literatuuronderzoek. Kwantitatieve gegevens van de respondenten worden weergegeven in (§3.2). Het accent van dit hoofdstuk is beschreven in (§3.3): verklaard wordt hoe de theorie aan de analyse is gekoppeld. Enkele op- en aanmerkingen omtrent betrouwbaarheid en validiteit worden uitgesproken in (§3.4).

Hoofdstuk 4 richt zich compleet op het politieke discours. Zij begint met een introductie *hoe* in de afgelopen eeuw het concept natuur is afgebakend (§4.1). De geschiedenis van het natuurbeschermdenken in Nederland staat hierin centraal. Uiteengezet wordt tot welke concepten natuur in de afgelopen decennia is getransformeerd, en daarmee zowel het politieke en maatschappelijke beeld hebben beheerst. Aansluitend vindt een algemene uiteenzetting van het hedendaags vigerende natuurbeleid plaats. Startende vanuit een mondiale biodiversiteitstrategie om vervolgens specifiek in te gaan op het aanverwante Nederlands natuurbeleid in de vorm van de Nota 'Natuur voor mensen, mensen voor natuur' (§4.2) Op basis van doelstellingen en graadmeters van het natuurbeleid is een hedendaagse beleidsdiscours geformuleerd (§4.3).

Hoofdstuk 5 is gericht op de praktische analyse. Het hoofdstuk 'resultaatbespreking' is opgesplitst, waarbij een onderscheid is aangemaakt tussen de formatie van natuurbeelden 'Lekendiscours in beeld' (§5.1) en de communicatieve opbouw van persoonlijke natuurconcepten 'Communicatie in beeld' (§5.2). In deze paragraaf worden de persoonlijke natuurconcepten in het licht van de theorie geanalyseerd.

Hoofdstuk 6 bestaat uit reflectie in het licht van de vraagstelling. Achtereenvolgens worden de belangrijkste *conclusies* (§6.1) van het onderzoek weergegeven aan de hand van de onderzoeksvragen en wordt de verkregen kennis, zoals de toegepaste als theoretische kennis, *bediscusseerd* (§6.2).

2. Theoretisch kader

2.1. Wetenschapsfilosofie

Het debat over wat de échte werkelijkheid is (of de realiteit), is al zo oud als de wijsbegeerte zelf. Vanaf Plato (428 v. Chr- 347 v. Chr.) hebben filosofen constant een opvatting opgetekend over hoe een werkelijkheid kan worden gezien (ontologie) en hoe kennis over deze werkelijkheid kan worden opgebouwd (epistemologie). In één van Plato's bewaarde geschriften *Politeia* schrijft hij de passage “*allegorie van de grot*” waarin hij zijn opvattingen uitspreekt over het mens-zijn en de menselijke kennis in relatie tot de realiteit. Plato's ideeën hebben veelvuldig als fundament voor andere toekomstige filosofen gegolden. De Middeleeuwse scholastiek, waarmee theologie en wijsbegeerte verbonden waren en die daarom een sterk metafysisch karakter had, werd flink bekritiseerd met de opkomst van meer rationalistisch aangelegde denkers als Descartes en Spinoza. Deze 17e eeuwse Westerse filosofen beschouwden de rede of ratio (en dus niet het geloof) als de enige manier van kennisverwerving over en het begrijpen van de werkelijkheid. Daarbij werd wetenschap gezien als de enige bron van kennis en daarbij zijn alleen empirische waarnemingen en logische principes van belang. Deze positivistische stroming betekent een afwijzing van elke non-empirische normatieve kennis of ethiek, metafysica en van alle kennis die niet zintuiglijk waarneembaar is. In de twintigste eeuw is neemt de kritiek op deze stroming toe en filosofen gaan zich o.a. meer bezig houden met uiteenlopende beschouwingen van de taal. Binnen deze linguïstische epistemologie wordt steeds meer belang gehecht aan de wijze waarop ideeën en kennis in woorden worden weergegeven. De taalfilosofen stellen dat problemen die zich niet volgens de logica laten oplossen, onoplosbaar blijven door onze menselijke beperkingen, waaronder taalgebondenheid. De linguïstische wending wordt daarom met regelmaat aangeduid met de uitspraak dat het niet langer de werkelijkheid is die de taal schept, maar andersom. Deze postmoderne epistemologie beklemtoont het werkelijkheidsconstruerende effect van taal- en tekst. Taal moet daarbij worden gezien als de spil voor het begrijpen van de realiteit, stellen Phillips en Jorgensen, want taal draagt bij aan de *betekenisgeving* over de realiteit.

2.2. Sociaal constructivistische benadering

Centraal in dit onderzoek staat de sociaal constructivistische benadering. Burr onderneemt een poging de grondslagen tussen sociaal constructivistische discoursanalyses te beschrijven, ondanks dat zij waarschuwt voor een moeilijkheidsgraad welke veroorzaakt wordt door een verscheidenheid en variatie van constructivistische benaderingen.⁴ Burr schetst vier standaard vooronderstellingen waarvan een sociaal constructivistische discoursanalyse in algemeenheid uitgaat:

1. “Our knowledge of the world should not be treated as objective truth. Reality is only accessible to us through categories, so our knowledge and representations of the world are not reflections of the reality ‘out there’, but rather are products of our ways of categorising the world, or, in discursive analytical terms, products of discourse.”
2. “We are fundamentally historical and cultural beings and our views of, and knowledge about, the world are ‘the products of historically situated interchanges among people’. Consequently the ways in which we understand and represent the world are historically and culturally specific and *contingent*: our worldviews and our identities could have been different, and they change over time.”
3. “Our ways of understanding the world are created and maintained by social process. Knowledge is created through social interaction in which we construct common truths about what is true and false.”
4. “Within a particular worldview some forms of action become natural, others unthinkable. Different social understandings of the world lead to different social actions, and therefore the social construction of knowledge and truth has social consequences.”

“De taal krijgt de koninginnerol toebedeeld binnen het postmoderne constructivisme, zoals weerklinkt in de volgende uitspraak van Foucault: ‘*de werkelijkheid is de orde van het discours*’⁵. Een discours bij Foucault is een sociale constructie van een werkelijkheid, die deze werkelijkheid structureert, toegankelijk maakt voor communicatie, maar meteen bepaalde aspecten versluiert.⁶ Het postmodern constructivisme stelt dat het onmogelijk is de

⁴ Burr, V. (1995) *An introduction to social constructionism*. London, Routledge, pp. 2- 5.

⁵ Phillips, L and Jorgensen, M. (2002) *Discourse analysis, as theory and method*. London, SAGE pub, pp. 7

⁶ Foucault, M. (1970) *L’ Ordre du discours*, Parijs, Gallimard.

werkelijkheid te kennen, louter zoals zij is.⁷ Daarom valt het vraagstuk wat ‘*dé echte* werkelijkheid’ is buiten de kaders van deze scriptie. In dit onderzoek ligt de focus namelijk *niet* op één zuivere werkelijkheid, op één waarheidsgetrouwe realiteit. Deze scriptie gaat uit van meerdere werkelijkheden, daar wij geloven dat er niet één enkele waarheid bestaat, ieder individu heeft immers een andere manier waarop hij de wereld bekijkt en observeert. Eveneens communiceert elk individu een werkelijkheid op zijn of haar manier.

2.3 Natuurbeeld in theorie

Naar het beeld van natuur is veel onderzoek verricht. Natuurbeeldenonderzoek richt zich daarbij op de perceptie van en de houding tegenover natuur. Perceptie wordt uitgelegd als een voorstelling die het resultaat is van kennisneming⁸. Communicatie maakt deze voorstelling toegankelijk, zoals wij hebben kunnen opmaken uit voorgaande paragraaf. Om het door communicatie opgebouwde natuurconcept te kunnen onderzoeken, is aangestuurd een eerste verkenning georiënteerd op het onderzoek naar natuurbeelden. Het natuurbeeldenonderzoek geldt daarom als belangrijk fundament voor het verdere onderzoek naar de opbouw van het natuurconcept volgens het lekendiscours.

Om het begrip natuur te onderzoeken, stellen Van den Born e.a dat de overkoepelende term ‘natuurbeeld’ is opgebouwd uit drie componenten.⁹ De eerste component bestaat uit *wat* mensen beschouwen als natuur. Is een stuifzand natuur, en wordt bijvoorbeeld een heideveld als natuur (h)erkend? Is een duingebied meer natuurlijk dan een productiebos, of scharen wij beiden onder de noemer natuur? Bij dit soort afwegingen spelen persoonlijke waarderingen een rol, stelt Van der Born. Welke specifieke criteria stellen mensen aan natuur, en doet mensen besluiten natuur als dusdanig te bestempelen? Het aan- of afwezig zijn van natuurwaarden spelen bij deze vraag een doorslaggevende rol. De tweede component, natuurwaarden, zijn bijvoorbeeld soortendiversiteit, het herbergen van zeldzame soorten, het type ecosysteem en de zeldzaamheid van het systeem, ongereptheid of de mate waarin de mens zichtbaar betrokken is (geweest). Vooral deze laatste ‘natuurwaarde’ speelt een

⁷ Berger, P.L. en Luckmann, T. (1966) *The social construction of reality, a treatise in the sociology of knowledge*. Harmondsworth, Penguin books, pp. 13 - 15.

⁸ Heelom internetwoordenboek

⁹ Born van der, R. (2008) Rethinking Nature: Public Visions in the Netherlands, *Environmental Values* 17 (2008): 83–109

belangrijke rol in de resultaatbespreking. Want in hoeverre stelt men cultuurwaarden als cultuurhistorische zeldzaamheid, representativiteit en gaafheid, of gelaagdheden in het landschap gelijk aan een natuurlijke waarden?

Vervolgens stelt Van der Born dat een ‘natuurbeeld’ eveneens wordt gevormd door de relatie die de mens heeft met de natuur. Er bestaan een aantal (wetenschappelijke) denkbeelden over de mens- natuur relatie. Zo onderscheidt Zweers het beeld van de *mens als heerser*. Daarin is de natuur ondergeschikt en de mens doet met natuur wat hij wil, daarbij niet gehinderd door beperkende overwegingen van morele aard of door kennis inzake fragiliteit en draagkracht van ecosystemen. Een ander denkbeeld is die van *de mens als gelijkwaardige deelnemer*. Bij dit beeld heeft de natuur naast de mens een eigen waarde. De mens probeert niet de natuur te onderwerpen, maar is opgenomen in een proces van wederzijdse interactie. Daarnaast bestaat een beeld van *de mens als onderdeel van de natuur*. Bij dit model, wordt ervan uitgegaan dat de natuur een eigen waarde heeft. De mens is onderworpen aan natuurwetten en dient zich ook als zodanig te gedragen.¹⁰

Keulartz stelt dat natuurbeelden mogen worden beschouwd als complexe formaties, waarin verschillende argumentatiestijlen met elkaar vervlochten zijn. Het zijn omvattende kaders die de waarneming en waardering van landschap en leefomgeving in de drie fundamentele opzichten sturen en construeren. Ze leggen in de eerste plaats vast welke voorstelling wij in *cognitief* opzicht van de natuur koesteren, bijvoorbeeld welke empirische entiteiten er zijn en welke causale verbanden daartussen bestaan. Natuurbeelden leggen in de tweede plaats vast hoe we natuur in *normatief* opzicht ervaren, bijvoorbeeld welke morele status we aan dieren en planten, aan soorten en ecosystemen toekennen en welke omgangsvormen bijgevolg ethisch wenselijk of verwerpelijk zijn. En in de derde plaats bepalen de natuurbeelden hoe wij onze omgeving in *expressief* opzicht beleven, wat ons esthetisch aanspreekt, wat we mooi vinden en wat lelijk, wat ons verheven stemt, afkeer inboezemt of volstrekt onverschillig laat. Kortom, natuurbeelden vertonen een cognitief-normatief-expressieve structuur en moeten tegelijk antwoord geven op de vraag hoe de werkelijkheid wetenschappelijk voorgesteld, ethisch beoordeeld en esthetisch ervaren moet worden.”¹¹

¹⁰ Zweers, (1995) *Participeren aan de natuur : ontwerp voor een ecologisering van het wereldbeeld*, Utrecht, van Arkel.

¹¹ Keulartz, J. (2000) *Natuurbeelden en natuurbeleid: theoretische en empirische verkenningen*, Den Haag, NWO. pp 20- 41.

Deze twee indelingen hebben overeenkomsten maar zeker ook verschillen. Het cognitieve aspect in de indeling van Keulartz, is vergelijkbaar met het eerste onderdeel van Van den Born, beide benadrukken *wat* natuur is, de natuur als empirische entiteit. Het normatieve aspect in de indeling van Keulartz, komt deels overeen met de derde component van Van den Born, relaties tussen mens en natuur. De tweede component 'natuurwaarden' in de indeling van Van den Born, kan geschaard worden onder de ethische dimensie van Keulartz. De ethiek omvat namelijk niet alleen normen, maar ook de onderliggende waarden. Welke waarde iemand toekent aan natuur, beïnvloedt zijn ideeën over wat een passende relatie is tussen mens en natuur, of hoe men moet handelen ten opzichte van de natuur. Echter kan deze tweede component 'natuurwaarden' eveneens vallen onder de normatieve dimensie van Keulartz.

2.4 Luhmann's systeemtheorie

In het boek 'The social construction of reality' wordt voor het eerst de stelling verdedigd, zoals de titel doet vermoeden, dat de werkelijkheid sociaal geconstrueerd is. De schrijvers geven aan dat '*de* werkelijkheid niet bestaat en dat wat men ziet als 'werkelijkheid' sterk afhangt van de sociale context waarin men verkeert.'¹² Dit onderzoek is zoals gezegd, eveneens gebaseerd op eenzelfde sociaal constructivistische gedachte. Bij de benadering van de werkelijkheid als een sociaal construct wordt in dit onderzoek o.a. gerefereerd aan de systeemtheorie van Niklas Luhmann. Daarom verdient Luhmann's 'theorie van de werkelijkheid' verdergaande uitleg. Luhmann betoogt het volgende: "*Onze maatschappij draait om communicatie en niets anders dan communicaties. Tussen ons en de werkelijkheid staan taal, discours, vocabulaires of cultuur. Elke kennis wordt door deze mediërende instanties getekend, ook al zijn taal-, discours-, of vocabulaire onafhankelijke observaties onmogelijk. Deze tekening kan daarom niet als een vertekening worden begrepen. Dat veronderstelt immers juist die onbemiddelde toegang tot de werkelijkheid die de postmoderne epistemologie onmogelijk acht.*"¹³

¹² Berger, P.L. en Luckmann, T. (1966) *The social construction of reality, a treatise in the sociology of knowledge*. Harmondsworth, Penguin books, pp. 13 - 15.

¹³ Laermans, R en Verschrager, G. (1998) *Een postmoderne theorie van de moderne samenleving? Over het werk van Niklas Luhmann*. *Krisis: Tijdschrift voor de filosofie* 73: pp. 7 – 12.

nieuwe elementen (observaties) die selectief aanknopen bij de uitkomsten van voorgaande operaties (eveneens observaties), maakt dat een dergelijk systeem *zelfreferentieel* genoemd kan worden. De systeemtheorie spreekt in dit geval van *recursiviteit*: een systeem produceert zichzelf voor zover er sprake is van de herhaalde of recursieve aanwending van een basisoperatie, hier dus observeren, op het resultaat van een gelijke vorige operatie. Concreet betekent dit dat een cognitief systeem zich doorlopend produceert en reproduceert omdat onderscheiding nu eenmaal op onderscheiding volgt, waarbij de indicatief gebruikte zijde van elke vorige distinctie als aanknopingspunt fungeert voor een volgende eenzijdig gebruikte differentie. (Laremans, pp.10).

De invloed van de zelfreferentie: in een bepaalde zin komt elke aanpassing aan een omgeving meer voort uit het systeem dan uit de omgeving. Als referentie voornamelijk zelfreferentie is, dan zal de invloed van eerdere beelden en eerdere beslissingen sterker doorwerken. Hierdoor komt het systeem steeds meer van de omgeving af te staan en zal daarmee weerstand opwekken. Kwalijk is het wanneer de subsystemen niet meer op eigen wijze bijdragen aan de complexiteit en correctie, bijvoorbeeld wanneer ze vooral naar elkaar verwijzen en elkaars basisdistincties gaan overnemen. Dit is wat Luhmann dedifferentiatie noemt: het opheffen van differentie, het ongedaan maken van distincties. Wanneer dedifferentiatie lang aanhoudt, wordt de kans groter dat het systeem zich logischerwijs niet meer aan zijn omgeving aanpast. Hier spreekt Luhmann van *decalage*: het najfien van een sociaal systeem of een organisatie bij veranderingen in een omgeving.

“Het sociaal constructivisme zet het bestaan van een externe realiteit niet op het spel. De kennis daarentegen is wél observatie-variant. Daarom is ‘dé werkelijkheid’ juist datgene wat niet wordt geobserveerd in een observatie maar er integendeel door wordt geraakt of ‘verletzt’, aldus Luhmann; daarom ook is wat gewoonlijk de realiteit heet, niets anders dan een correlaat van elkaar opvolgende observaties.”¹⁵ Luhmann’s theorie stelt daarom dat het onmogelijk is ‘dé werkelijkheid’ te kennen, men kan hem raken of ‘verletzen’, maar nooit direct kennen, welke een resultaat is van de menselijke beperking taalgebondenheid. Taal, of in feite menselijke betekenisgeving aan bijvoorbeeld een landschap (of betekenisgeving aan natuur en cultuur), moet daarom worden gezien als het naderen van dé werkelijkheid. Sommigen zien het benaderen als het dichten van ‘een zwart communicatief gat.’ In een

¹⁵ Phillips, L and Jorgensen, M. (2002) *Discourse analysis, as theory and method*. London, SAGE pub, pp. 9

Luhmanniaans onderonsje zal men bijvoorbeeld stap voor stap dichterbij elkaar willen komen, of anders gezegd dichterbij ‘de werkelijkheid’ willen benaderen door het kritisch afwegen van elkaars argumenten. In deze fase probeert men de kern te benaderen, of ‘het zwarte communicatieve gat’ steeds verder te dichtben. Tot het moment komt waarop de consensus vastloopt, of anders geformuleerd geen overeenstemming in elkaars denkwijzen over wat de werkelijkheid is. Geen consensus in wat als waarheid wordt gezien bij de verschillende partijen doet een nieuw nulpunt instellen binnen het gesprek. Dit nieuwe nulpunt waarin wederom naar consensus wordt gezocht, zal wederom gelden om ‘het zwarte communicatieve gat’ rondom de werkelijkheid te dichtben. Het is daarom ook zeer goed mogelijk, doordat ook de mogelijkheid aanwezig is dat er geen consensus wordt bereikt, er meerdere visies op de werkelijkheid circuleren. Het circuleren van meerdere visies, of betekenisgeving aan natuur en cultuur hangen nauw samen met het zelfreferentiële vermogen welke Luhmann aan het systeem toekent. “*De herhaalde productie van nieuwe elementen (observaties) die selectief aanknopen bij de uitkomsten van voorgaande operaties (eveneens observaties), maakt een systeem recursief.*” Het doorlopend produceren en reproduceren van de concepten natuur en cultuur, biedt daarom aanknopingspunten voor de distinctie tussen natuur en cultuur aanwezig in het beleid, en de wijze waarop leken naar het landschap kijken. Alles wat gewoonlijk de realiteit heet, in dit geval natuur en cultuur, is niets anders dan een correlaat van elkaar opvolgende observaties.

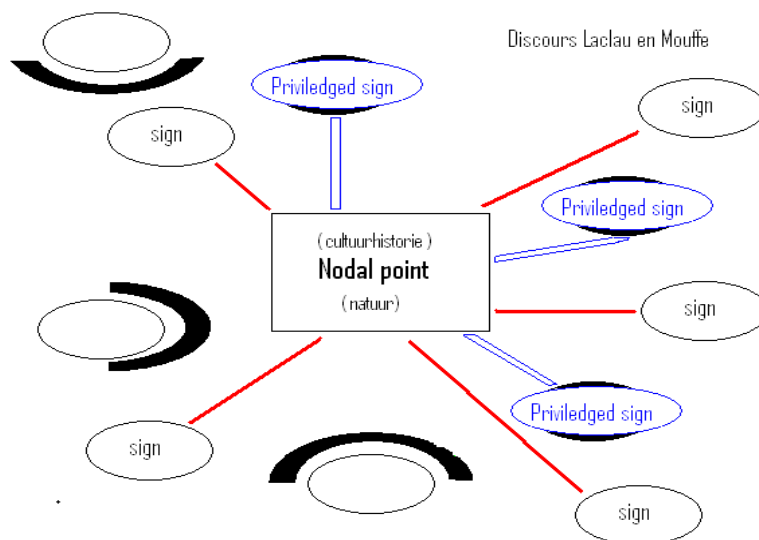
2.5 Laclau en Mouffe’s discoursentheorie

“*Objecten zijn steeds objecten van discours*” (Laclau).

Dit betekent niet dat objecten niet (fysisch) bestaan buiten het discours, maar wel dat een discours nodig hebben om betekenis te krijgen. In Laclau’s en Mouffe’s discourse theory wordt onder een discourse *the fixation of meaning within a particular domain* verstaan.¹⁶ Taal in tekst en spraak binnen een discours worden bestempeld als *moments*. Gesproken of geschreven taal zijn *moments* binnen het systeem, waarbij de betekenis van de *signs* vastgesteld wordt door de relatie die zij heeft met andere *signs*: “*all signs are moments in a system and the meaning of each sign is determined by its relation to the other signs.*” De

¹⁶ Laclau, E, and Mouffe, C. (1985) *Hegemony and socialist strategy : towards a radical democratic politics*. London, pp. 98 - 111

vorming van een discours gebeurt door het inhoudelijk vaststellen of erkennen van *nodal points*; *a nodal point is a privileged sign around which the other signs are ordered; the other signs acquire their meaning from their relationship to the nodal point*. De begrippen ‘natuur en cultuur’ zijn volgens theorie ook *nodal points*; welke invulling worden gegeven door bepaalde *signs*. Vaststelling van een discours volgt wanneer *signs* structureel gepositioneerd kunnen worden in relatie tot andere *signs*. *A discourse is established as a totality in which each sign is fixed as a moment through its relations to other signs*. Als voorbeeld uit de praktijk kun je denken aan het huidige fietsenknoppuntennetwerk; waar van knooppunt tot knooppunt gereden moet worden via een bewegwijzerde route. In deze zou een knooppunt gelijk zijn aan een *nodal point*, een bewegwijzerde route is daarin een *sign*, welke een nodal point inhoudt geeft, of in termen van het knooppuntennetwerk de juiste (vastgelegde) richting is. De afbakening van een *nodal point*, inherent de afbakening van het discours, *is done by the exclusion of all other possible meanings that the signs could have had: that is, all the other possible ways in which the signs could have been related to one another*. Een discours moet daarom worden gezien als een reductie van mogelijkheden; *it is an attempt to stop the sliding of the signs in relation to one another and hence to create a unified system of meaning*. Alle mogelijkheden welke een discours uitsluit worden door Laclau en Mouffe bestempeld als *the field discursivity*. (Laclau, pp. 111) *“That is the meanings that each sign has, or has had, in other discourses but which are excluded by the specific discourse in order to create a unity of meaning.”*

Omdat een discours altijd geconstrueerd wordt in relatie met een *outside*, bestaat een permanente mogelijkheid tot ondermijning van buitenaf; de gevestigde orde van *signs* welke een discours vormen, kan mogelijk in samenstelling worden

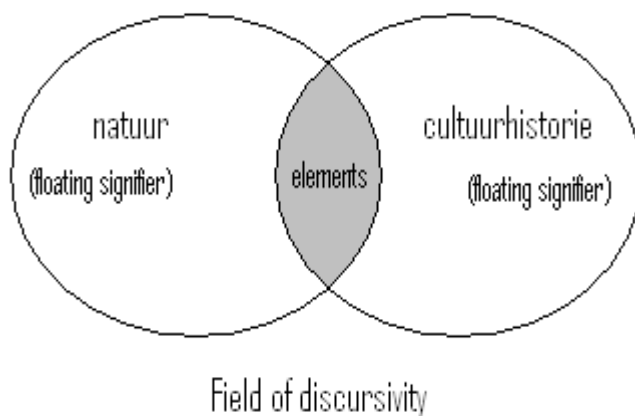
Figuur 2. Discourse theory: the fixation of a meaning within a particular domain.

‘verstoord’ door inmenging van andere (gerelateerde) *signs*. Deze ontwikkeling in discoursvorming bestempelen Laclau en Mouffe als *the concept of elements*. *Elements are signs whose meaning have not yet been fixed; signs that have multiple, potential meanings (i.e. they are polysemic)*.

De introductie van *elements* maken het mogelijk om het concept discours scherper te definiëren: *a discourse attempts to transform elements into moments by reducing their polysemy to a fully fixed meaning*. Laclau en Mouffe spreken van een *closure*: een voorlopige stop in schommelende betekenissen van *signs*. Maar spoeden zich daaraan toe te voegen dat een *closure* nooit de definitieve vorm is: *“transition from the elements to the moments is never entirely fulfilled. The discourse can never be so completely fixed that it cannot be undermined and changed by the multiplicity of meaning in the field of discursivity.”* (Laclau, pp. 110).

Zoals eerder verklaard is, zijn in termen van Laclau en Mouffe de begrippen ‘natuur en cultuur’ *nodal points*, maar daarmee zijn we er nog niet. De begrippen ‘natuur en cultuurhistorie’ kunnen ook als *elements* bestaan, omdat er verschillende meningen of interpretaties van mogelijk zijn; natuur en cultuur zijn polysemie termen.

Een voorbeeld: bekend is dat een aantal ecologen ‘natuur’ enkel erkennen als wildernisnatuur. Binnen dit (ecologische) discours komt op sommige *signs* een accent te liggen, bijvoorbeeld

ruigte of grote grazers. Andere *signs* als intrede van de mens worden daarin (gedeeltelijk) genegeerd; zij behoren tot *the field of discursivity*. *Een identiteit (geconstrueerd door een discours dat op zijn beurt uit momenten bestaat) is namelijk nooit veilig voor elementen vreemd aan dat discours. Er is steeds een surplus, een overschot aan*

Figuur 3. The field of discursivity

elementen. Dit surplus noemen Laclau en Mouffe het 'field of discursivity' (Laclau, pp. 111). Binnen dit veld proberen verschillende discours de dominantie te verwerven.

Zodoende wordt een nodal point als ‘natuur’ gereduceerd tot *signs*, die én specifiek zijn én slechts op één wijze zijn uit te leggen, waarmee het wildernisdiscours bestaansrecht krijgt. Tegelijkertijd spreekt een ander discours in termen van ‘natuur’ in half-natuurlijke zin; gekoppeld aan eigen *signs* die én specifiek zijn én slechts op één wijze zijn uit te leggen, waarmee een half-natuurlijk discours ook bestaansrecht heeft. Dit proces hebben Laclau en Mouffe *articulation* genoemd: “*Articulation can be defined as every practice that establish a relation between elements such that the identity of the elements is modified. (...) Actually, discourse theory has a term for those elements who which are particularly open to different ascriptions of meaning, and that is floating signifier. Floating signifiers are the signs that different discourses struggle to invest with meaning in their own particular way.*”

Uit voorgaande blijkt dat *nodal points*, *floating signifiers* zijn, maar waar een *nodal point* verwijst naar een uitgekristalliseerde positie in een specifiek discours, (vergelijk met het fietsknooppuntennetwerk) behoort de term *floating signifier* tot een voortdurende worsteling tussen verschillende discourses om de betekenis van bepalende *signs* invulling te geven. Samenvattend kunnen we zeggen dat ‘natuur’ een *nodal point* is in een discours, maar een *floating signifier* in de vete tussen een ecologisch discours en half-natuurlijk discours. De verschillen in opvatting, of *the signs whose meaning have not yet been fixed (elements)* kan dan bijvoorbeeld ‘de acceptatie van menselijk ingrijpen’ in de natuur zijn. Daarom kan ‘de acceptatie menselijk ingrijpen’ als een vormend *element* binnen het *nodal point* natuur beschouwt worden. En in het latere stadium van volledige acceptatie zelfs een (*privileged*) *sign*.

Beide theorieën worden geïnterpreteerd op de persoonlijke communicatie over het concept natuur. Met als doel de vraag te destilleren *hoe* mogelijk de concepten natuur en cultuur worden geconstrueerd én gecommuniceerd. De focus ligt op het achterhalen van (in)consistent taalgebruik binnen het persoonlijke natuurconcept. Wanneer tegenstrijdigheden resulteren in een duidelijke distinctie in het natuurconcept volgens observaties, spreken we van de sociale constructie volgens Luhmann. Wanneer tegenstrijdigheden resulteren in een duidelijke distinctie in het natuurconcept volgens begrippen, spreken we van de sociale constructie Laclau & Mouffe.

3 Methodologie

3.1 Methode en object

Op basis van methodologieën is dit onderzoek onder te verdelen in twee subdelen. Aan de basis van hoofdstuk 4 ‘Natuurbeleid Anno 2008’ gaat een uitgebreid literatuuronderzoek schuil. De uitkomsten van het lekendiscours zijn gebaseerd op het principe van ongestructureerde interviews. Deze methode verschaft de respondent een zekere vrijheid in formulering van het persoonlijke natuurconcept. Op basis van een open vraagstelling, is de mogelijkheid ontnomen argumenten en gedachten te sturen. (zie ook: §3.4)

Om het natuurconcept te onderzoeken, is een eerste verkenning gericht geweest op de drie basale principes uit het natuurbeeldenonderzoek; de cognitieve, normatieve en expressieve component. De breed interpreteerbare openingsvraag luidde voor elke respondent: “Wat is natuur?”. Aanvankelijk een lastig te beantwoorden vraag, want het concept natuur is op vele manieren interpreteerbaar. Achteraf is een controlevraag gesteld, alwaar een definitie van natuur moest worden gegeven. De twee overlappende vragen zijn bewust met een tussenpoos gesteld, om eventuele afwijkingen in de hand te spelen. Tussentijds heeft een deel van het interview in het teken van de mens- natuur relatie gestaan. Daarbij zijn enkele mens- natuur denkbeelden ter plaatse nader uitgelegd. Deze manier van werken valt onder de méér semi-structureerde noemer, daar enig inzicht wordt gegeven in de materie. Vragen als wat is natuur, is de mens onderdeel van de natuur, welke functie heeft natuur naast ontspanning en rust, hebben de respondenten de ruimte gegeven vrijelijk over het concept natuur te filosoferen.

3.2 Sample

De 26 respondenten zijn 'ad random' benaderd. De locatiekeuzes, het Nationale Park 'de Hoge Veluwe' en het Noordwijkerhoutse strand 'Langevelderslag', zijn eveneens willekeurig gekozen. Alle respondenten zijn woonachtig in Nederland, en zijn in zoverre niet bekend met de interviewer. Aan de respondenten zijn geen directe voorwaarden gesteld om te kunnen participeren in het interview. De gemiddelde tijd voor een interview fluctueerde rond de 20 minuten en zijn allen door mij persoonlijk afgenomen. Van de respondenten is 61% man (m= 16), waarvan de helft aangaf een baan te hebben/ of te hebben gehad, gelieerd aan natuur en landschap. De overige 39% is vrouw (v = 8), waarvan 28% aangaf een baan te hebben/ of te hebben gehad, gelieerd aan natuur en landschap.

3.3 Interview analyse

Zoals in hoofdstuk 3 aangegeven, is dit onderzoek gebaseerd op een drietal theorieën. Gezamenlijk bieden zij aanknopingspunten voor de interview analyse. Twee van de drie theorieën zijn gericht op de daadwerkelijke opbouw van een concept; de systeemtheorie van Luhmann en de discoursentheorie van Laclau & Mouffe. En daarnaast is gebruik gemaakt van een deels overlappende natuurbeeldtheorie (Keulartz en Van der Born) De rol welke de natuurbeeldtheorie is toebedeeld, is in relatie tot de hoofdvraag van ondergeschikt belang. Het natuurbeeldenonderzoek dient slechts een voorbereidende rol en is puur toegepast om associaties met het begrip natuur weer te geven. Maar wil men de wijze van natuurconceptvorming bestuderen, dan zal logischerwijs eerst *gesproken* moeten worden over het persoonlijke (natuur)perspectief. De studie naar natuurbeelden richt zich juist op dit 'perspectief', en fundamentele onderzoeksvragen uit deze natuurbeeldtheorieën bieden daarom interessante vertrekpunten.

De werkelijke opbouw van het natuurconcept is gestoeld op de eerder besproken sociaal constructivistische theorieën. Tussen de twee sociaal constructivistische theorieën is op interpretatief vlak een duidelijke scheiding op te maken. Een beduidende rol is weggelegd voor het voorkomen van inconsistenties binnen het natuurconcept. Inconsistenties of onbestendigheden duiden namelijk op een (onbewust) gebrek aan samenhang. De

onderzoeksanalyse onderscheidt daarbij twee soorten distincties: observaties die worden gebruikt in communicaties die kunnen uitgroeien tot een concept én conceptvorming door middel van het gebruik van concepten welke hun betekenis eerder hebben verkregen en worden ‘hergebruikt’. De eerste manier van conceptvorming is gebaseerd op de systeemtheorie volgens Luhmann, en laat zich in essentie samenvatten dat een werkelijkheid wordt opgebouwd uit *oorspronkelijke* observaties. Cruciaal daarin is dat er gerefereerd wordt aan eigen observaties, welke dus niet gestaafd zijn op eerdere vooropgestelde natuurconcepten. De tweede manier van het conceptvorming is gebaseerd op Laclau & Mouffe, welke wél ruimte laten voor het gebruikmaken van *vooropgestelde* concepten binnen de conceptualisering van natuur.

3.4 Betrouwbaarheid en validiteit

Volgens Hart e.a. draagt de methode van een semi-gestructureerd interview bij aan de interne validiteit. Validiteit verwijst naar de mate waarin een meting het sociale fenomeen - dat het probeert te beschrijven - ook daadwerkelijk vertegenwoordigt. Hart betoogt dat de afstand tussen de onderzoeker en de beoogde informatie kleiner is. De onderzoeker is nauw betrokken bij de beantwoording van participanten aangaande het onderwerp, en heeft daarom ‘sneller’ inzicht in de visie welke een respondent aanhangt. Het voordeel dat deze methode oplevert, heeft echter ook zijn nadeel. De onderzoeker kan té sturend zijn. Of de gegevensverzameling en interpretatie daarvan zijn moeilijk te verifiëren door derden.¹⁷ Daarnaast kan de betrokkenheid van de onderzoeker een aanzet zijn tot het geven van sociaal gewenste of politiek correcte antwoorden, of antwoorden waarvan gedacht wordt dat de onderzoeker deze wil horen (de lijn van het onderzoek). Voor het onderwerp natuur en bijvoorbeeld de houding ten opzichte van de natuur, is dit erg relevant en daarom is daar rekening mee gehouden. Om voorgaande beschreven valkuil te omzeilen, is het interview ‘ondergedompeld’ in een breder perspectief. Door de respondent het concept natuur te laten verwoorden in een brede context, (persoonlijke ervaringen, opmerkelijke belevenissen, actuele gebeurtenissen etc.) is op narratieve wijze getracht zoveel mogelijk informatie over het concept te verzamelen.

¹⁷ ‘t Hart H., Boeije H., and Hox J. (2005) *Onderzoeksmethoden*. Amsterdam: Boom.

4 Natuurbeleid Anno 2008

4.1 Natuur als transformerend concept

“Het is meestal de oorsprong van het nieuwe, wat onze geest in het verleden zoekt. Men wil weten hoe de nieuwe gedachten en nieuwe levensvormen, die in later tijden in hun volheid stralen, ontloken zijn; men beziet elke tijd bovenal om de beloften, die hij bergt voor het volgende. Elke tijd is een voorbode van de toekomst.” (Herfsttij, de Volkskrant 21/02 Huizinga)

De huidige natuurbeschermingsgedachte is ontsprongen uit het gedachtegoed van de Romantiek. De mens behandelde en respecteerde de natuur vanwege haar ‘schoonheid en kwetsbaarheid’. De landschapsschilderkunst welke in die tijd in opkomst was, is nog altijd een tastbaar bewijs van dit gedachtegoed. *“Kronkelende beekjes, grillig gevormde bomen, eindeloze landschapsvergezichten met een pittoresk kerktorentje aan de horizon; dit beeld bleef gedurende de twintigste eeuw het belangrijkste concept voor de natuurbeschermingsbeweging.”*¹⁸ (Windt, pp. 248). Eind 19^e eeuw doet een verandering geleidelijk haar intrede, de algehele natuurvisie gaat gedomineerd worden door het concept ‘natuurmonument’. Van der Windt: *“Een natuurmonument werd inhoudelijk bestempeld als een mooi gebied, met ‘merkwaardige’ organismen, gerepresenteerd door landgoederen, bossen, vogelrijke gebieden en terreintjes met zeldzame planten.”* (pp. 247) Niet geheel toevallig vindt in deze periode de eveneens gelijknamige stichting Natuurmonumenten haar ontstaan. Het natuurmonument was de plek waar ‘merkwaardige natuur’ werd bewaard. Het romantische gedachtegoed vanuit de Renaissance bleef bestaan; respect voor de natuur, zij het nu gekoesterd in natuurmonumenten. *“Het (geringe) overheidsbeleid was enkel nog gericht op de bescherming van sommige dieren.”* (pp. 247). Het natuurmonument vormt een scharnierpunt in het denken over mooie en kwetsbare natuur, omdat na het ontstaan ervan niemand meer om dit fenomeen heen kon. Het bleef gedurende de twintigste eeuw het belangrijkste concept voor de natuurbeschermingsbeweging. In hoge mate heeft dit concept bepaald wat als te beschermen natuur werd gezien en hoe natuur moest worden beschermd. Prof. Dr. Schouten voegt hier aan toe: *“Het begin van natuurbescherming was heel simpel: je*

¹⁸ Windt, H.J. van der (1995), *En wat is natuur dan nog in dit land?, Natuurbescherming in Nederland 1880 – 1990*, pp. 245- 254.

wees gewoon gebieden aan die belangrijk waren, bijvoorbeeld omdat ze een hoge diversiteit bezaten, of bijzonder schoon waren, oude beleidsdocumenten spreken van ‘natuurschoon’, en die verklaarde je tot reservaat.”

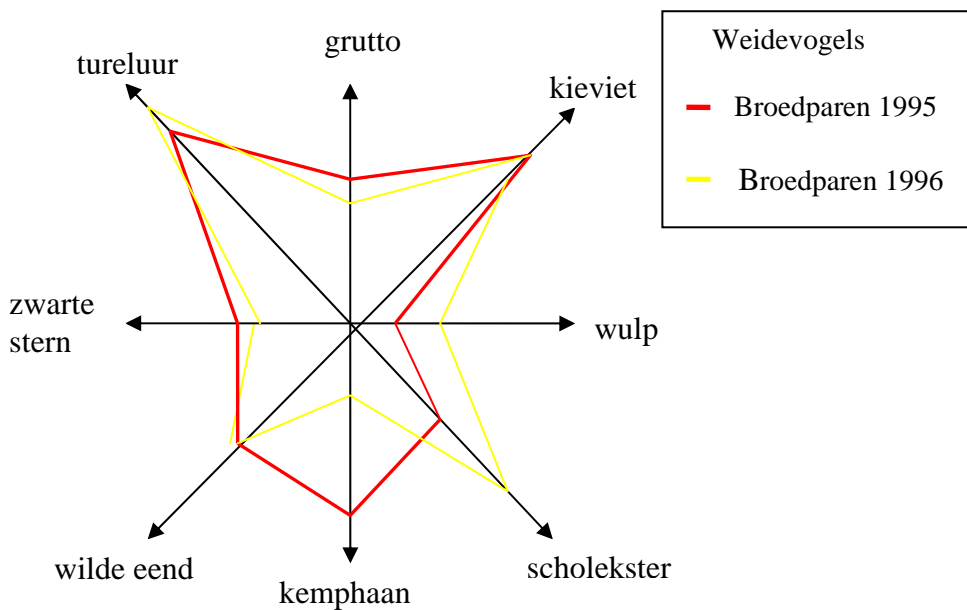
Omstreeks 1940 is een transformatie gaande in het denken over natuur, geboren uit een behoefte om nauwkeuriger aan te geven welke exploitatie- activiteiten wel en niet geoorloofd waren binnen een reservaat. Hierdoor wordt het concept natuurmonument voor het eerst van betekenis verandert en wordt zowel het idee over natuur als de beheerpraktijk aangepast. De eerder gestelde doelen, ongerepte en gevarieerde natuur, blijken in de beheerspraktijk namelijk niet volledig tegelijkertijd uitvoerbaar. Beiden zijn moeilijk te combineren met de eisen die de economische exploitatie van natuurmonumenten stelt. Onder aansturing van de bioloog Westhoff worden de nieuwe begrippen ‘natuurtechniek en half-natuur’ geïntroduceerd. In inhoudelijk opzicht is er niet alleen sprake van een transformatie van het begrip natuur, maar ook een nadere articulatie en differentiatie van dit begrip. *“Met deze twee begrippen kon een reeks gecreëerd worden van zogenaamde echte natuur naar cultuur. In vrijwel alle situaties binnen deze reeks kon de mens een rol spelen, zij het dat, om nog van natuur te kunnen spreken, dit hooguit op een milde manier mocht gebeuren, met natuurtechniek.”* (pp. 249). Het resultaat van de articulatie en gedeeltelijke aanvulling op het begrip natuur en de natuurbeschermingspraktijk leidde tot een breder blikveld onder natuurbeschermers: *“Cognitief ging het niet alleen meer om ongerepte natuur, maar ook om door mensen beheerde terreinen als heide en bepaalde graslanden.”* (pp. 250) Prof. Dr. Schouten: *“In het begin van het natuurbehoud ging men ervan uit dat echte natuur zich niet verhiel met menselijk ingrijpen. Maar het werd duidelijk dat in een aantal gebieden die tot natuurreservaat gemaakt ‘waren’ (klemtoon) aan soortenverlies geleden werd, juist door het niet ingrijpen. Dit heeft tot een debat geleid, waarin Victor Westhoff een grote rol heeft gespeeld. Hij gaf aan dat de waarde van wat hij halfnatuurlijke natuur noemde, dus natuur die een lange natuurlijke geschiedenis achter zich hadden als de heide, de blauwgraslanden en schraallanden, natuurwetenschappelijk gezien net zo hoog is als de natuurlijke systemen. Dus vanuit de klassieke natuurbescherming werd het toen natuurbeheer; om de halfnatuurlijke systemen in stand te houden.”* (uit: interview Dhr. Schouten).

Tegelijkertijd vindt een confrontatie plaats tussen de natuurbeschermingspraktijk en haar belangrijkste opponent binnen het ruimtelijke bestek; de landbouworganisaties. Dit moet

bezien worden in een tijd met grootscheepse ontginningen en ruilverkavelingen, waardoor het landschap door de ogen van de natuurbeschermingsbeweging onder druk komt te staan. Dit leidde inhoudelijk tot een nadere articulatie wat het concept natuur is en hoe deze zich onderscheidt van niet- natuur. Deze ontwikkeling mondt uiteindelijk uit in de acceptatie van een nieuwe doelstelling waarin het *landschap* als aparte categorie wordt opgenomen. Het begrip natuur wordt hier dus inhoudelijk aangevuld met het landschap. De uitbreiding van het aandachtsveld met landschap betekende echter niet dat het belang van de eerder gestabiliseerde ‘echte natuur’ ter discussie stond.

In de jaren tachtig doet een nieuw natuurconcept geleidelijk haar intrede: *natuurontwikkeling*. Geïnspireerd op de oerbosbenadering, geeft dit het natuurbeschermings-denken een enorme impuls. “*De conceptuele omzetting in natuurontwikkeling bood de mogelijkheid om een praktijk te creëren waarin zogenaamde natuur concreet ontwikkeld werd, wat wil zeggen op betrekkelijk grote schaal gepland, gebouwd en geïmporteerd werd.*” (pp. 253) Prof. Dr. Schouten reflecteert: “*Om de biodiversiteit die van begin deze eeuw van oudsher in Nederland aanwezig was duurzaam in stand te houden, was het nodig een EHS te ontwikkelen. Dat betekende voor de praktijk dat de systemen die er al waren behouden moesten blijven, waar nodig hersteld moesten worden, en om de verbindingen tot stand te brengen moest je nieuwe natuur ontwikkelen. Dus je had zowel klassiek natuurbehoud als herstel, als natuurontwikkeling nodig.*” Met het concept natuurontwikkeling verschuift het denken over natuur naar een technologische aanpak: “*natuur wordt opgevat als iets waarvoor normen en criteria moesten komen, als iets wat geregeld, gepland, en uiteindelijk geproduceerd kon worden.*” (pp. 253) In deze periode neemt de bemoeienis van de overheid sterk toe. Zij ziet natuurbescherming steeds sterker als een beleidstechnische kwestie; als een functie naast de vele andere functies. Een verwant concept, welke haar ontstaansgeschiedenis ontleent uit deze intensievere overheidsinterventie, is het zogeheten ‘amoebe-natuurconcept’. De amoebe-

figuur is hierbij van cruciale betekenis (zie fig.4).

Figuur 4. Het Amoebe concept ‘het koppelen en articuleren van natuur’

De figuur is een resultaat van de interactie tussen verschillende actoren, hun kennis en de context en, wat mogelijk nog belangrijker is, ze structureert deze voor. Het concept Amoebe en de bijbehorende figuur *koppelen en articuleren* natuur. (pp. 247) De Amoebe maakt duidelijk hoe: nadat eerst de natuur wordt gerepresenteerd in een concept en een figuur, vervolgens dit concept zelf bepaalt wat natuur is. Net als het concept natuurontwikkeling illustreert de Amoebe een kwalitatieve verandering van het begrip natuur. *“Natuur wordt gereduceerd tot enkele soorten en processen die beheersbaarheid veronderstellen. Concreet wil dit zeggen dat er een tamelijk eenvoudige representatie van natuur wordt gegeven, die toch door verschillende actoren met verschillende ideeën en praktijken als herkenbaar en zinvol wordt ervaren.”* (pp.254)

Samenvattend mag je concluderen dat aan het hedendaags vigerend natuurbeleid vele sociale processen liggen als bijvoorbeeld veranderende politieke denkbeelden, hernieuwde wetenschappelijke inzichten of opeenstapelingen van maatschappelijke wensbeelden. Van der Windt omschrijft de vorming van een natuurconcept daarom als volgt: *“Men is het niet, of alleen tijdelijk, eens geworden over de kwestie hoe natuur moet worden gedefinieerd. (...)Zij heeft een ideaal van de oernatuur, maar moet dit steeds opnieuw vorm geven in een menselijke samenleving vol andere belangen.”* (pp. 245). De vraag *hoe* het concept natuur moet worden afgebakend is daarom een constante.

4.2 Het natuurbeleidsperspectief

In 2000 is in de nota 'Natuur voor mensen, mensen voor natuur' (NvM) het Nederlands natuurbeleid en de taakstellingen voor de *natuurkwaliteit* vastgelegd. Daarmee beschrijft zij het meest recente natuurbeleidsperspectief. De hoofddoelstelling is als volgt: “Behoud, herstel, ontwikkeling en duurzaam gebruik van natuur en landschap, als essentiële bijdrage aan een leefbare en duurzame samenleving.” Hierbij worden de begrippen diversiteit “*een goede bescherming van planten, dieren en karakteristieke gebieden*”, beleefbaarheid “*een mooi land om te wonen en te werken*” en bruikbaarheid “*een duurzaam gebruik van essentiële voorraden als water, ruimte en biodiversiteit*” als motief gegeven.¹⁹

In de bovengenoemde motieven komt de verbreding van het natuurconcept tot uitdrukking. De NvM hanteert een verbreding van het natuurbegrip: *natuur heeft behalve een intrinsieke waarde ook een belevings- en gebruikswaarde*. Benadrukt wordt dat natuur, niet meer alleen van de natuur zelf is, maar voortaan gedeeld zal worden met de mens. Natuur is gekomen tot een gebruiksgoed, opgelegd aan de heersende maatschappelijke wens. ‘*Natuur voorziet in een behoefte om te kunnen recreëren, te genieten van rust en ruimte gericht op ontspanning.*’ (NvM, pp. 3)

De NvM geeft voor 27 verschillende soorten natuur (of natuurdoel) aan, hoeveel hectares hiervan moeten worden gerealiseerd binnen de EHS. Een natuurdoel is gelieerd aan één of een cluster van meerdere natuurdoeltypen. Natuurdoeltypen bevatten de definitie van gewenste natuurkwaliteit en slaan een brug tussen beleidsdoelen en terreinkenmerken. Volgens Bal et al. is een natuurdoeltype ‘*een nagestreefd type ecosysteem dat een bepaalde biodiversiteit en een bepaalde mate van natuurlijkheid als kwaliteitskenmerken heeft*’.²⁰ Om te bepalen of in een terrein het natuurdoel is bereikt worden doelsoorten gerelateerd aan de natuurdoeltypen gebruikt. Het zijn dus veelal de aanwezige planten- en diersoorten waaraan de kwaliteit van een gebied wordt afgemeten. De doelsoorten zijn geselecteerd vanwege hun internationale belang (richtlijnsoorten) en de mate van bedreiging (rode lijstsoorten) in Nederland. Per natuurdoeltype worden alle doelsoorten genoemd die daarvan voor hun voortbestaan

¹⁹ LNV, (2000) *Natuur voor mensen, mensen voor natuur : nota natuur, bos en landschap in de 21e eeuw (NvM)*, Den Haag.

²⁰ Bal, D., M.H. Beijne, M. Felinger, R. Haveman, A.J.F.M. van Opstal & F.J. van Zadelhoff (2001). *Handboek Natuurdoeltypen*, Rapport Expertisecentrum LNV nr. 2001/20. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag, 832 pp.

afhankelijk zijn. De maat voor de doelbereiking is een opgegeven percentage van de bij het natuurdoel genoemde soorten dat aanwezig moet zijn in een gebied. “(...)Om een zorgvuldige afweging te kunnen maken zullen de te beschermen en te behouden wezenlijke kenmerken en waarden per gebied moeten worden gespecificeerd. De wezenlijke kenmerken en waarden zijn de actuele en potentiële waarden, gebaseerd op de natuurdoelen voor het gebied. Het gaat daarbij om: de bij het gebied behorende natuurdoelen en -kwaliteit, geomorfologische en aardkundige waarden en processen, de waterhuishouding, de kwaliteit van bodem, water en lucht, rust, stilte, donkerte en openheid, de landschapsstructuur en de belevingswaarde.

De ambities zijn onderverdeeld in drie hoofdcategorieën: grootschalige, gevoelige en multifunctionele natuur²¹. “De categorieën vatten de kwalitatieve taakstellingen van het Nederlands natuurbeleid samen” (zie: Bijlage 1)

4.2.1 Strategisch natuurconcept

De nota NvM werkt het natuurbeleidperspectief uit in vijf onderling samenhangende strategische programma's: *Nederland Internationaal-Natuurlijk*, *Nederland Groot(s)-Natuurlijk*, *Nederland Nat-Natuurlijk*, *Nederland Landelijk-Natuurlijk* en *Nederland Stedelijk-Natuurlijk*.²² Om een zo compleet mogelijk natuurbeleidconcept te schetsen, zijn per streefbeeld concreet de hoofdpunten aangegeven waar zij inhoudelijk voor staan. Ter ondersteuning zijn eveneens citaten uit vigerende beleidsdocumenten als de Nota Ruimte (NR)²³, Agenda Vitaal Platteland (AVP)²⁴, Nationaal Milieubeleidsplan (MNP4)²⁵ aangedragen.

Het programma ‘*Nederland Internationaal-Natuurlijk*’ is gericht op het versterken van de inzet voor (en aansluiting bij) het internationale natuurbeleid. Het Rijk heeft daarnaast een resultaatverantwoordelijkheid voor de borging en ontwikkeling van internationale natuurlijke waarden. Deze waarden zijn beschreven in de Vogel- en Habitatrichtlijn (VHR), de

²¹ De kwalitatieve natuurdoelen. Deze zijn geformuleerd in de nota 'Natuur voor mensen, mensen voor Natuur' (LNV, 2001) en in bijgestelde vorm in het Structuurschema Groene Ruimte 2, deel 1.

²² De perspectieven zijn neergelegd in streefbeelden, ook wel aangeduid als *Programma's*. Deze programma's verwoorden de uiteindelijke ambities van het kabinet voor 2010, met een doorkijk naar 2020.

²³ VROM e.a. (2004) *Nota Ruimte: ruimte voor ontwikkeling*, Den Haag.

²⁴ LNV e.a. (2004) *Agenda voor een vitaal platteland: inspelen op veranderingen*, Den Haag.

²⁵ VROM e.a. (2001) *Vierde Nationaal Milieubeleidsplan, Een wereld en een wil: werken aan duurzaamheid*, Den Haag.

Natuurbeschermingswet (NB) en in het Europese Natuurbeleidsplan ‘Natura 2000’. Het programma ‘*Nederland Groot(s)-Natuurlijk*’ concentreert zich op de versterking en verdere totstandkoming van de EHS. De kwaliteit van de natuur dient te zijn verbeterd door een samenhangende aanpak van de EHS en de directe omgeving daarvan. Dit perspectief sluit aan op de internationale ambities een bijdrage te leveren aan het behoud en de versterking van de mondiale biodiversiteit. In het verlengde hiervan zijn in de Nota Ruimte een aantal nationale landschappen aangewezen, waar behoud en ontwikkeling van de *kernkwaliteiten* als centrale uitgangspunten gelden.

Nederland Groot(s)- Natuurlijk

“Natuurgebieden in nationale landschappen dragen bij aan de identiteit van het cultuurlandschap en de recreatieve gebruiks- en belevingswaarde. In dat opzicht versterken het beleid voor de nationale landschappen en voor de EHS elkaar. Natuurontwikkeling en -beheer vindt daarom plaats in harmonie met de gebiedsspecifieke landschapskwaliteiten.” (NR)

“In 2020 zijn voor alle in Nederland van nature voorkomende soorten en populaties de condities voor instandhouding duurzaam aanwezig. Nederland gaat daarbij uit van de in Nederland van nature voorkomende *soorten* op het moment van ratificatie van het verdrag Bern.” (NvM)

“Aan de provincies zal worden gevraagd zich ervoor in te zetten dat de EHS in 2030 zal bestaan uit *grote aaneengesloten gebieden*. Dit levert *de grootste natuurwaarde* op. De natuurdoelen die belangrijk zijn voor de internationale biodiversiteit of voor het karakter van Nederland bevinden zich zoveel mogelijk in deze *grote* natuurgebieden.” (MNP4)

“Het beleid is gericht op de instelling van 18 nationale parken, die een representatief beeld bieden van de in Nederland aanwezige *grote* ecosystemen. De nationale parken zijn de parels van de EHS en bestaan voornamelijk uit natuurgebieden.” (NvM).

“Nederland heeft zich in mondiaal verband verplicht om grootschalige gebieden die één of meer nationaal of internationaal belangrijke ecosystemen vertegenwoordigen, als Nationaal Park aan te wijzen. De nationale parken zijn de parels van de Ecologische Hoofdstructuur en bestaan voornamelijk uit natuurgebieden.” (NR)

Figuur 2. Programma Nederlands Groot(s) Natuurlijk

Het perspectief ‘*Nederland Landelijk- Natuurlijk*’ voorziet in een aanvulling op het areaal natuurgebied *buiten* de EHS, dus buiten de grenzen van de vastgestelde beschermde natuurgebieden. Dit perspectief heeft als kerntaak de kwaliteit en identiteit van het landelijk gebied te versterken door onder andere de inschakeling van boeren. De landbouw levert een belangrijke bijdrage aan de verbetering van de ruimtelijke kwaliteit en milieukwaliteit in het

landelijke gebied.²⁶ In dit perspectief staat de boer als beheerder centraal. Het agrarische cultuurlandschap treedt naar voren als ‘het zijn en vormende aspect’ van dit natuurspectief. Er wordt duidelijk een verband gelegd tussen natuur en cultuurlandschap.

Figuur 3. Programma Nederland Landelijk Natuurlijk

De vergaande verstedelijking van het Nederlands landschap, staat aan de basis van een relatief nieuw perspectief ‘*Nederland Stedelijk- Natuurlijk*’. Dit programma is gericht op het realiseren van voldoende natuur in en om de stad. Als gevolg van ‘meegroeien met nieuwe bouwopgaven’ zal bovenop de bestaande taakstellingen 10.000 hectare hoogwaardig en bruikbaar stedelijk groen moeten worden gerealiseerd (kwaliteitsimpuls stedelijk landschap). Het groen dient zowel kwantitatief als kwalitatief aan te sluiten op de wensen van de stadsbewoners.

²⁶ Nederland maakt daarbij gebruik van de doelen die in het Europese Plattelandsontwikkelingsprogramma (POP2). Verhogen biodiversiteit, het verbeteren van milieu- en watercondities, het behoud en de versterking van waardevolle cultuurlandschappen en de bijdrage aan klimaatdoelstellingen.

Nederland Stedelijk Natuurlijk

“Natuur en landschap hebben daarom niet alleen waarde in zichzelf, de intrinsieke waarde, maar zijn ook van betekenis voor het welzijn van de mens. (AVP)

“Als gevolg van ‘meegroeien met nieuwe bouwopgaven’ zal bovenop de bestaande taakstellingen 10.000 hectare hoogwaardig en bruikbaar stedelijk groen moeten worden gerealiseerd (kwaliteitsimpuls stedelijk landschap). Nieuwe investeringen in woningbouw en bedrijventerreinen dienen daartoe gepaard te gaan met nieuwe investeringen in natuur en landschap. Het groen dient zowel kwantitatief als kwalitatief aan te sluiten op de wensen van de stadsbewoners.”(NvM)

“Landschap is een coproductie tussen mens en natuur. Een samenspel tussen bodem, water, plantengroei en landgebruik.” (NR)

“Het is van belang dat binnen de nationale stedelijke netwerken voldoende ruimte wordt geboden voor groengebieden en andere recreatiemogelijkheden om de stad. Bij recreatie om de stad heeft het rijk een rol bij de realisatie van de bestaande groenopgaven. Dit betreft onder andere de bufferzones die binnen de nationale stedelijke netwerken dienen als groene long en uitloopegebied voor stedelingen.” (AVP)

Figuur 4. Programma Nederland Stedelijk Natuurlijk

‘*Nederland Nat-Natuurlijk*’ heeft als centraal uitgangspunt het benutten van kansen in Nederland voor karakteristieke natte natuur. Kansen voor de natuur ontstaan bijvoorbeeld door een vergroting van veerkracht van watersystemen (‘meegroeien met water’). Ons land heeft in de loop der decennia een imago om zich heen gebouwd, waarin de strijd met het water altijd centraal heeft gestaan. Water is een onmiskenbaar beeld waaraan we onze eigen cultuur hebben opgehangen.

Nederland Nat- Natuurlijk

“Het Nederlandse landschap is voor het grootste deel geënt op de loop van waterstromen. Het cultuurlandschap dat hierdoor is ontstaan, moet opnieuw een belangrijk uitgangspunt vormen voor de (her)inrichting van het Nederlandse landschap”. (NR)

“Door realisatie van de Ecologische Hoofdstructuur en door bescherming van soorten draagt Nederland bij aan behoud en versterking van de mondiale biodiversiteit. Er wordt extra ingezet op voor ons land kenmerkende natte natuur.” (NR)

Figuur 8. Programma Nederland Nat- Natuurlijk

4.3 Het politieke discours

In het huidige natuurbeleid is flink ingezet op het meetbaar maken van natuurrresultaten. Zo stelt de Nota NvM dat: *“voor alle in 1982 in Nederland voorkomende soorten (dieren en planten) en de populaties die zij vormen de condities voor instandhouding duurzaam aanwezig moeten zijn”*. Er wordt niet beoogd om direct op de instandhouding van soorten dieren en planten te sturen, maar eerder op *de realisatie van de condities*: bijvoorbeeld ruimte of aanwezigheid van een goede kwaliteit water, waaronder deze soorten overleven. Het gaat om de mogelijkheid dat natuurlijke processen zich kunnen voltrekken, wat dan bij wijze van spreken ‘vanzelf’ tot een duurzame aanwezigheid van planten en dieren leidt. In Bijlage 2 is de voortgang samengevat van de vooropgestelde realisatie van de natuur- en landschapsdoelen.

Met kwaliteit als prominente doelstelling van het natuurbeleid wordt een gedeelte van het politieke discours inzichtelijk. Kwaliteit is een waardeoordeel en bevestigt in die zin een (natuur)perspectief. Het subjectieve aan kwaliteit wordt weggenomen door meetbare objectieven te stellen. De kwaliteitsdoelstelling is ook zichtbaar uit de wens grote oppervlaktes natuur te vormen: ‘het areaal aan natuur’. De gedachte is dat grotere aaneengesloten natuurgebieden een grotere ecologische potentie en een betere natuurkwaliteit bezitten. Samen vormen zij de belangrijkste factor in het tot staan brengen van de achteruitgang in biodiversiteit en tevens zijn grote oppervlaktes kosteneffectiever. Daarnaast is de gedachte ontstaan dat natuur stuurbaar en maakbaar is. Natuur bestaat immers uit voorkomende soorten (dieren en planten) en de populaties, die bepaalde abiotische condities behoeven. De wetenschap heeft voldoende parate kennis voorhanden om deze abiotische condities invulling te geven, welke natuur dus maakbaar maakt. Natuurcompensatie is een beleidsonderdeel dat dit denken misschien wel het best illustreert en ook voedt. De inbreng van kennis benadrukt tevens de verwevenheid tussen het wetenschappelijke discours en het politieke discours over het natuurconcept. Met de nota *Natuur voor Mensen, Mensen voor Natuur* richt het beleid zich steeds duidelijker op een verbreding van het concept natuur. Een toenemende aandacht voor economische belangen van natuur, de rol van recreatie en hiermee de menselijke beleving van natuur en de grotere nadruk op de landschappelijke beleving zijn enkele voorbeelden voor een ontwikkeling in het natuurbeleid. Economische en sociale invalshoeken spelen eveneens een steeds groter wordende rol. *“De nota NvM heeft als ideologie dat natuur belangrijk is voor mensen: het beleving-, recreatieve en economische*

aspect is belangrijk. Natuur is een speler geworden op de markteconomie. De ideologie is meer gericht op functies van natuur vóór de samenleving en de functionaliteit van de natuur. ‘Mensen voor natuur’ komt er altijd achteraan als een soort nagedachte.” (uit: interview Prof. Dr. Schouten)

Het natuurbeleid verwijst voor het natuurspectief nu vaak naar de nota NvM, al geeft deze rijksnota slechts een beeld van wat het Rijk in 2000 als natuur beschouwd en geeft dus geen inzicht in de pluriforme betekenissen die aan natuur gegeven zijn. Deze pluriformiteit is (gedeeltelijk) aantoonbaar in de geschiedenis van het natuurbeschermingsdenken. De invulling van het beleidsconcept natuur is veranderlijk gebleken. Bepaalde ideeën welke voorheen vigerend waren, verliezen hun prominente posities en andersom. Echter, de opbouw van het beleidsconcept natuur is minder veranderlijk. Technocratie heeft geleid tot een natuurconcept welke moet worden gezien als een conceptualisering middels concepten. De sociale constructie achter het natuurbeleid kan daarom het best begrepen worden vanuit de optiek van Laclou & Mouffe: beleidsnatuur is gestoeld op de compositie van concepten.

5. Resultaatbespreking

In de benoeming van natuur ligt een beeld besloten: een beeld van de natuur. Tot op zekere hoogte zeggen deze beelden iets over de natuur, maar meer nog drukt het een houding ten opzichte van de natuur uit. *“Dingen in de wereld komen niet met hun eigen labels. Praten of schrijven over de natuur laat meer zien over de mens dan over de natuur zelf.”*²⁷

De manier waarop wij onze houding (of een beeld) ten opzichte van natuur uitdrukken, en daarmee eveneens een begrip betekenis verlenen, geschiedt middels communicatie.

Communicatie is een opeenstapeling van observaties, en daarom is een belangrijke rol weggelegd in dit hoofdstuk voor de decoding van de observaties. Het hoofdstuk ‘resultaatbespreking’ is opgesplitst, waarbij een onderscheid is aangemaakt tussen het formeren van algemeen geldende natuurbeelden (‘Lekendiscours in beeld’) en de communicatieve opbouw van persoonlijke natuurconcepten (‘Communicatie in beeld’). Daarnaast is extra aandacht besteed aan het verband tussen de verschillende houdingen in relatie tot het concept cultuur.

5.1 Het lekendiscours in beeld

Cognitieve aspect

De vraag ‘wat is natuur?’ zinspeelt op natuur als een empirische entiteit. Natuur is iets dat een bestaan heeft, al wordt dit ‘iets’ door ieder individu op een andere manier ingevuld. Uit de verzamelde empirische data is het mogelijk basale uitspraken over natuur, onder te verdelen in een drietal categorieën. In eerste instantie een categorie welke zinspeelt op: *‘Natuur is een gebied dat niet door menselijk ingrijpen is veranderd.’* (R35). Daarbij speelt het uitblijven van betreding van de mens een dominante rol in de mate waarop natuur als ‘echt’ bestempeld mag worden. Ofwel, de echtheid van natuur neemt af, zodra cultivatie toeneemt. Passend wordt deze statement weergegeven door de volgende respondent: *“Al datgene wat niet gecultiveerd is – waarin de mens niet heeft ingegrepen – zou natuur in letterlijke zin zijn. Alleen is dat er in Nederland niet meer.”* (R10). Anderzijds laat natuur zich het meest frequent omschrijven door ‘alles wat groeit en bloeit’. *“Alles met DNA dat uit zichzelf streeft naar overleving en*

²⁷ Barnes T., Duncan J. (1992) *Writing worlds : discourse, text and metaphor in the representation of landscape*, London, Routledge.

voortplanting. (...) De toevoeging met DNA is noodzakelijk omdat anders bijvoorbeeld ook een computervirus onder de definitie van natuur valt.” (R37). Een derde variant zinspeelt meer op het vermogen van natuur te genereren: “Natuur is de puurheid van alles, zelfs datgene wat door de mens neergezet is. In eerste instantie misschien niet, maar de natuur gaat daar vanzelf weer iets mee doen. Bij een aangelegde weg vormen zich mossen, er komen bloemzaden aangewaaid welke ontkiemen, daar komen dieren op af. De natuur gaat vaak met mensen aan de haal.” (R6).

De mens lijkt dus enerzijds wel en anderzijds niet een rol te mogen spelen in de natuur. Het causale verband tussen natuur en de aanwezigheid van menselijke activiteit (=cultuur) kent daarom, direct vanaf het beginpunt, verscheidene invullingen. Daarbij wordt opgemerkt dat menselijke activiteit *eigenlijk* niet in de natuur is gewenst, maar dat er in deze tijdsperiode met haar bevolkingsdruk geen ontkomen aan is. Dit argument wordt veelal in één adem in verband gebracht met het concept natuur, je zou dus kunnen prediken dat culturele activiteiten daardoor in een grotere mate reeds getolereerd worden binnen het concept natuur.

Normatieve aspect

Keulartz noemt de houding van de mens ten opzichte van de natuur het normatieve aspect als onderdeel van het natuurbeeld; welke omgangsvormen bijgevolg ethisch wenselijk of verwerpelijk zijn. “Als levende wezens zijn wij onderdeel van een levende en bij overlijden onderdeel van een dode natuur. We zijn gewoon een schakel in de kringloop.” (R7) En: “Ja, wij zijn een onderdeel van de natuur. Wij groeien en bloeien ook.” (R39). We stellen veelal dat we onderdeel uitmaken van de natuur. (n=37) Toch blijkt na doorvragen bij menigeen ook een twijfel te bestaan.

Zweers maakt een onderscheid tussen een drie (wetenschappelijke) denkbeelden over de mens- natuur relatie; de mens als heerser, de mens als gelijkwaardige deelnemer en de mens als onderdeel van de natuur. Ook deze drie denkbeelden zijn te herleiden uit de verzamelde data. “Ik ben een verstoorder van de natuur. Als mens in de tegenwoordige tijd overheers ik de natuur, ik denk eerst aan mijzelf en daarna aan de natuur, dit zou andersom moeten zijn. Helaas is dit naar mijn idee onomkeerbaar.” (R44) En: “De natuur en dieren zijn geschapen om de mens te dienen en zijn ondergeschikt aan de mens, dus de mens staat wel boven de natuur en kan deze gebruiken. Wel moet de mens op een verantwoorde en duurzame manier omgaan met de natuur.” (R28). Vooral deze laatste aanvullingen van morele aard komen meermalen voor bij het denkbeeld van ‘mens als heerser’. Lijken wij ons per direct te willen verontschuldigen voor ons gedrag, omdat het beeld van de ‘mens als heerser’ consequent

wordt verworpen op een morele basis? Een andere respondent: *“De mens maakt onderdeel uit van de natuur, maar acht zich hoger dan de natuur. De mens laat zien in staat te zijn om de natuur te vernietigen (...) Ze bezit over deze capaciteiten, zo ook over de capaciteiten de natuur juist in stand te houden. (...) De mens lijkt zichzelf niet (meer) als een gelijkwaardige deelnemer van de natuur te beschouwen, maar als een groot heerser op aarde. Het is de vraag of de keuze van de mens over hoe ze haar capaciteiten inzet werkelijk een vrije keuze is, of dat het een verder gevorderd natuurverschijnsel is (eigen manipulatie). Immers de mens is ook als levend wezen onderdeel van de natuur.”* (R40). Het overgrote deel van de respondenten voelt zich meer verwant met de rol van ‘mens als gelijkwaardige partner’. (n=23). Ook in deze rol zijn enige nuanceverschillen aan te brengen. Het verantwoordelijkheidsgevoel speelt op bij respondenten die hang naar ‘de mens als heerser’ vertonen, maar zich nog steeds onderdeel voelen van. De volgende respondent wist dit op de volgende manier te verwoorden: *“Ja, de mens valt onder de categorie beestjes. Het is echter wel zo dat in tegenstelling tot de beestjes de mens niet altijd in harmonie leeft met de natuur. De mens pleegt maar al te vaak roofbouw op de natuur. Ik zie de mens dan ook als de kanker van deze planeet. Kankercellen zijn ook eigen lichaamscellen die niet in harmonie leven met het lichaam. Alles draait om de harmonie.”* (R18). We zijn dus wél onderdeel, maar gedragen ons niet als onderdeel? Hij vervolgt: *“Ik vind de mens een onderdeel van de natuur. Dat de mens de natuur manipuleert voor eigen gewin is op zich niet erg mits deze manipulatie geen onomkeerbare gevolgen heeft. De mens mag best wat bomen kappen voor het bouwen van een hutje o.i.d. maar hele oerwouden kappen gaat veels te ver.”* (R18) En: *“Ikzelf ben grootgebracht op een veehouderij. Dieren en behoud van hetgeen door niet menselijk handelen is ontstaan, heeft bij mij veel respect. Ik vind ook dat de mens onderdeel van de natuur is. Echter ‘ingrijpen’ is helaas in onze leefwereld wel nodig, maar dient beperkt te blijven.”* (R9)

Verder bestaat er bij het beeld van ‘de mens als gelijkwaardig deelnemer’ een groep welke is in te delen bij de categorie ‘gelijkwaardigheid als respect voor’. *“Mijn persoonlijke mens-natuur relatie betreft het omgaan met alles wat op mijn pad komt. Kijkend naar de schoonheid van de natuur in bos of park, dan kan ik stil worden van een bloem die ontkiempt en een blad dat verkleurd in de herfst. Maar zo kan ik dat ook hebben met een kind of een dementerende oudere. Zo puur en echt. Het maakt je kwetsbaar en betrokken en doet je buigen voor het leven op zich.”* (R17) En: *“Evenwicht, ik denk dat de mens vanuit evenwicht en rust het beste kan functioneren. Ook in mijn eigen prachtige achtertuin, met mijn kleine vijvertje met goudvissen en sinds kort ook kleintjes ervan. Het prachtige voorjaar, de geur*

van jasmijn (of wat dan ook), het gepiep van jonge vogels doet mij heerlijk tot rust komen. Dat is een andere rust die ik krijg in de machtige dolomieten van Italië, alleen op de bergen in een giga heelal waar ik mijn eigen kleinheid diep ervaar en daardoor ook de liefde van God voor mij.” (R6). Hoewel dit laatste antwoord ook een sterk metafysisch karakter heeft, gaat het heel duidelijk uit van een groot respect voor de natuur.

Ten derde is er nog het beeld van ‘*de mens als onderdeel van de natuur*’. Het betreft vooral facetten van natuur waar wij als mens geen tot nauwelijks invloed op uit kunnen oefenen. Een respondent: *“Als ik kijk naar de voorbeelden dan ben ik het eens met de mens is een onderdeel van de natuur. Natuurlijk kunnen we dingen beïnvloeden wat met de natuur de maken heeft. Kijk alleen maar naar alle maatregelen die we moeten nemen om nu weer bepaalde dingen beter te laten worden. Maar op bepaalde aspecten heb je naar mijn idee niet echt invloed. Zoals orkanen, meer regen, meer wind, onweer, overstromingen, vulkaan uitbarstingen en aardbevingen. Dus we kunnen proberen er meer invloed op te krijgen, maar op sommige dingen doet de “aarde” toch wat hij wil en zijn wij maar een pion in dit geheel”.*(R2)

En: *De mens denkt de natuur naar zijn hand te kunnen zetten, maar als het erop aankomt is de mens maar een klein schakeltje in het geheel en totaal niet bij machte om alles naar eigen wens te regelen. De mens is wel in staat de natuur te beïnvloeden en doet dat helaas regelmatig in negatieve zin. Ik zie de natuur machtiger dan de mens, want er zijn “verschijnselen” (natuurrampen) en “processen” (smelten ijskappen), die we niet onder de knie krijgen..”* (R38)

Expressieve aspect

Naast het cognitieve en het normatieve opzicht spreekt Keulartz eveneens van een expressief opzicht. Wat wordt mooi bevonden, of juist lelijk? *Welke* natuur wordt hoog gewaardeerd? Onder de respondenten bleek dat bossen, duinen en berglandschappen (al of niet in combinatie met water) hoog worden gewaardeerd ($n=14$). Daarentegen scoort eentonigheid in het landschap laag. Maar in deze studie zijn deze gegevens echter minder relevant, de achterliggende redenen wel. Wanneer men over natuur namelijk een waardeoordeel geeft, begeeft men zich op het terrein van de ethiek. De vraag *welk* type natuur men waardeert is daarom minder interessant dan de vraag *waarom* met dit type natuur waardeert. Ongereptheid blijkt zo’n achterliggende rede of als belangrijk bestempelde natuurwaarde, of anders geformuleerd *“natuur in de meest oorspronkelijke vorm”* (R41). De mate van ongereptheid kan wel fluctueren. Er schijnt dus al wat water bij de wijn te worden gedaan. Als argument

daarvoor draagt men aan dat de mens aan de basis ligt van een steeds beperkter wordende ruimte en sporen van de mens in de natuur lijken daarom vanzelfsprekend onontkoombaar. *“Ik kan niet zeggen dat natuur het niet door de mens ingerichte landschap is, want dat is er (bijna) niet meer in Nederland. Wel is het een plek of gebied waar levende organismen, planten en het landschap grotendeels hun gang kunnen gaan. Het liefst een gebied waar de bewoonde wereld op ruime afstand ligt, zodat je ook ongestoord van de geluiden of stilte van het gebied kunt genieten. En waar je niet gelijk bij een uitzichtpunt o.i.d. tegen de bebouwde kom aankijkt. Maar aangezien Nederland zo vol is, kan ik ook al van genieten van zo’n plek als het wat kleiner is, of zelfs gelegen is binnen de bebouwde kom en helemaal ontsloten is door bebouwing.”* (R14)

De volgende respondent verwoordde zijn mate van (ongerepte) natuur als volgt: *“Ongerepte natuur is datgene wat geheel spontaan ontstaat. Omdat de mens overal zijn sporen achterlaat moeten wij tegenwoordig ook onder natuur verstaan datgene wat spontaan ontstaan nadat een mens hierin zijn of haar invloed heeft achtergelaten. Niet datgene wat een mens regelmatig bestuurd (zoals maaien, hooien e.d.), maar datgene wat de natuur doet nadat de mens hier niet meer in stuurt.”* (R44) De natuurwaarde ‘ongerepte’ in deze zin lijkt samen te hangen met het zelfregulerende vermogen van de natuur om zich te kunnen herstellen van ingrepen van de mens. De vraag is dan in hoeverre natuur en cultuur samengaan? Of zoals een respondent verwoordde: *“Denk aan de term moeder Aarde. De mens beïnvloedt de natuur tot cultuur. En alles wat de mens maakt valt weer uiteen en wordt weer natuur. Dus natuur is zowel het begin als het eind.”* (R26)

Is er sprake van een zekere gematigdheid in hoeverre de mens natuur kan schikken naar haar gelieven? Een aantal respondenten (N=18) geeft te kennen dat de mate van waardering afneemt naarmate natuur kunstmatiger aandoet, of waarvan men vermoedt dat deze kunstmatig is aangelegd. *“Eigenlijk heb ik waardering voor elk type natuur, aangelegde parken met 'keurige' grasvelden en borders zijn voor mij het minst interessant.”* (R41). En: *“Als deze teveel afwijkt van zijn verdere natuurlijke omgeving als voorbeeld de herverkaveling van akker en weiland, neemt mijn waardering af.”* (R3)

Naast het feit dat ongerepte de mate van natuurlijkheid lijkt te bepalen, wordt natuur gewaardeerd om haar ontspannende en rustgevende karakter. Zij wordt daarbij gezien als een tegenwicht in een snelgaande maatschappij (n=29). Natuur wordt als kwaliteitsbevorderend en als levensbehoefte bestempeld (n=21). Het dient ons om te kunnen ontsnappen van uit een hectische omgeving. *“Het voorziet ons van voedsel, medicijnen, grondstof, drank en genotsmiddelen.”*(R19). Of: *“Ja, het zorgt voor frisse lucht, een gevoel van ontspanning en*

gedeeltelijk voor aankleding van de woonomgeving.” (R1) Een respondent antwoordde: *“Als je de natuur alleen als recreatie en ontspanning ziet ben je verkeerd bezig, het is vele malen meer. Alles wat de natuur biedt kunnen wij als mens gebruiken en dat doen we ook. De natuur is een belangrijk onderdeel van mijn bestaansrecht. Ik woon er midden in en kan er dagelijks van genieten. Het geeft mij liefde en die hoop ik ook aan de natuur terug te kunnen geven.”* Vervolgens is dezelfde persoon gevraagd hoe natuur gedefinieerd kan worden: *“Ik ben maar een heel klein radertje in dat geheel wat ik natuur noem. Volgens mij is de natuur alles wat om mij heen wat groeit en bloeit. Het leven om ons heen zelfs van het kleinste organische wezen tot de mens zelf.”* (R37). En dit is interessant als het voorgaande vergeleken wordt met bijvoorbeeld eerder gegeven definities van natuur. Daarbij ligt een intrinsieke waarde, ofwel de waarde van natuur om te bestaan, veel meer aan de oppervlakte. Wanneer respondenten aangezet worden om natuurwaarde(-n) nogmaals te verwoorden, uitgezonderd van een belevingswaarden, blijkt pas dat de natuur ook een intrinsieke waarde heeft. (n=10). *“Natuur is ook een belangrijk onderdeel van de hele levenscyclus en voedselketen.”* (R14). En: *“Natuur is ook nodig voor het behoud van flora en fauna.”* (R41). Dus aan één kant lijkt de mens de natuur te waarderen om haar intrinsieke waarde. Echter, men verschuift deze intrinsieke waarde naar de achtergrond, wanneer men aangeeft *waarom* natuur belangrijk is. Mathijs Schouten verklaart dit als volgt: *“In de beleidsstukken vanaf 2000 wordt intrinsieke waarde gedefinieerd als belevingswaarde. Vroeger betekende intrinsieke waarde; het recht dat de natuur heeft, onafhankelijk voor wat hij voor ons is. Later werd dit een ‘zachte’ belevingswaarde, welke staat tegenover de harde functioneringswaarde. Het begrip ‘intrinsieke waarde’ is reeds van betekenis verandert.”* Om het concept natuur nog los te zien van belevingswaarde(-n), lijkt dus een ingewikkelde maatschappelijke opgave. Door intrinsieke waarde te bestempelen als belevingswaarde, is natuur gekomen tot een gebruiksgoed. Deze gedachte is ontsponnen in een maatschappij welke een steeds groter beslag legt op de ruimte om haar heen.

Natuurbeeld samengevat

Wat beschouwen mensen als natuur? Ten eerste *‘iets dat niet door menselijk ingrijpen is veranderd’* en ten tweede *‘alles wat groeit en bloeit.’* De rol van de mens in de eerste variant, dient zo minimaal mogelijk te zijn. In zijn algemeenheid kan worden gesteld dat de echtheid van natuur afneemt, zodra de mate van cultivatie toeneemt. De scheidslijn blijft ondoorzichtig, en het is moeilijk aan te geven waar exact deze lijn zich bevindt. In de tweede variant *‘alles wat groeit en bloeit’*, waarin wordt de mens gerekend tot het proces van natuur.

Daar lijkt de mens enerzijds wel te mogen interveniëren in de natuur (omdat wij er deel van uitmaken), anderzijds niet. De eerste variant, wordt ook vaker aangehangen door mensen die eveneens beweren dat wij als mensheid zijn vervreemd van onze natuur. Deze lijken zich dus tot elkaar te verhouden.

De vraag *welk* type natuur men waardeert is binnen deze discussie minder interessant dan de vraag *waarom* met dit type natuur waardeert. ‘*Ongereptheid*’ en ‘*natuur in de meest oorspronkelijke vorm*’ worden permanent genoemd als een belangrijke natuurwaarde. De mate van ongereptheid kan fluctueren. Als argument daarvoor draagt men aan dat de mens de beperkter wordende ruimte claimt, zodat sporen van menselijke activiteiten vanzelfsprekend onontkoombaar worden. De natuurwaarde ‘ongereptheid’ en de mate waarin zij kan fluctueren, worden gecorrigeerd door het zelfregulerende vermogen van de natuur. Natuur is in staat om zich te herstellen na ingrepen van de mens. De mate van waardering neemt af naarmate natuur kunstmatiger aandoet, of waarvan men vermoedt dat deze kunstmatig is aangelegd. Natuur wordt als levensbehoefte bestempeld; natuur dient ter ontspanning en rust, en creëert frisse lucht. Zij wordt daarbij gezien als een tegenwicht in een snelgaande maatschappij (= *cultuur*). De intrinsieke waarde van natuur lijkt te worden verschoven naar de achtergrond. Dit is interessant als de vergelijking wordt getrokken met de eerder geschetste definities van natuur. Daarin ligt de eigen intrinsieke waarde van natuur veel meer aan de oppervlakte. Zodra een waardering over natuur moet worden uitgesproken, verdwijnt dit naar de achtergrond. Is natuur daarom geworden tot een gebruiksgoed, ofwel staat de natuur ten dienste van de ons? Het antwoord is gezocht in de mens- natuurrelaties. Het beeld van mens als heerser, wordt vooral op morele basis verworpen. Het verantwoordelijkheidsgevoel voor natuur is gegroeid, en wij erkennen massaal dat de verhouding mens- natuur uit balans is geraakt. Deze verstoorde relatie komt eveneens terug in het beeld van mens als gelijkwaardige partner. Wij zijn niet los van de natuur, maar komen wel los van haar te staan door onze houding. Ten derde is er nog het beeld van ‘*de mens als onderdeel van de natuur*’. Het betreft vooral facetten van natuur waar wij als mens geen tot nauwelijks invloed op uit kunnen oefenen zoals bijvoorbeeld natuurrampen. Binnen dit beeld wordt gerefereerd aan de gaande klimaatveranderingen, veelal afgesloten met de opmerking dat wij hier als mensen bewuster mee moeten leren leven.

5.2 Communicaties in beeld

Het ‘lekendiscours in beeld’ toont aan dat de bevindingen uit de praktijk tot natuurbeeld(-en) kunnen worden geformeerd. De entiteit natuur, lijkt daarmee te zijn bezegeld. Er bestaat een natuurbeeld, omdat natuur er *is*. Maar zoals eerder gesteld ligt het *objectief* binnen dit onderzoek op de manier waarop iemand communiceert over het concept natuur. De nadruk ligt daarbij hoe consistent de respondenten dit concept invulling geven. De theoretische resultaatbespreking concentreert zich om deze reden op de interpretatie van de (vooropgestelde) theorieën in de praktijk.

Het woord interpretatie heeft in zich dat een context of relatie wordt geïnterpreteerd vanuit een bepaald standpunt. Volgens Laclau en Mouffe zijn de termen ‘natuur’ en ‘cultuur’ op zichzelf staand theoretisch lege omhulsels. Zij moeten gezien worden in relatie met *signs* om inhoud te krijgen. Waar een *nodal point* verwijst naar een uitgekristalliseerde positie in een specifiek discours, (vergelijk met het fietsknooppuntennetwerk) bepalen *floating signifiers* het verschil tussen discourses in betekenisgeving over *privileged signs*. Op basis van deze kennis kan volgens Laclau & Mouffe een begin gemaakt worden met de identificeren van de distinctie, of ‘*the struggle over meaning between competing discourses*’. Daarbij spreken zij van *articulations*: de betekenis welke zich instelt bij de positionering van *elements* in bepaalde onderlinge relaties, en de mogelijke transformaties of reproducties welke de *elements* ondergaan? Luhmann’s systeemtheorie ontkent het bestaan van meerdere werkelijkheden door transformaties eveneens niet, maar spreekt in deze over zelfreferentiële systemen; de herhaalde (re-) productie van nieuwe observaties die selectief aanknopen bij de uitkomsten van voorgaande operaties. Een systeem produceert zichzelf voor zover er sprake is van de herhaalde of recursieve aanwending van een basisoperatie, hier dus observeren, op het resultaat van een gelijke vorige operatie. Het concept natuur, als geobserveerde werkelijkheid (en niet: dé werkelijkheid) is volgens Luhmann een construct dat samenhangt met het gebruik van ‘gekozen’ observaties.

‘Natuur is in principe *alles* op deze aarde dat bestaat.’ (...) ‘Natuur is *alles* wat groeit en bloeit in een grote mate van vrijheid.’ (...) ‘Natuur is *alles* wat leeft en kleeft aan de aarde.’ (...) ‘Natuur is *alles* wat leeft op aarde.’ (...). Is *alles* nu natuur? Anders gesteld: hoe conceptualiseert men deze ruim opgezette interpretatie van natuur, in de theorie van Laclau &

Mouffe en de theorie van Luhmann? Om deze vraag te kunnen beantwoorden zijn fragmenten uit de interviews²⁸ uitgewerkt en geëvalueerd.

5.2.1 Interviewfragment respondent I

- “(...) *Natuur is voor mij het ontstaan van een landschap dat niet door menselijk handelen is ontstaan. Natuur is voor mij een omgeving waar je rust vindt en geen geluid hoort dat door mensen wordt gemaakt. (...) De mens is door de natuur ontstaan, maar ik denk bij ‘natuur’ niet aan de mens. Ik vind de mens eerder een storend element in de natuur. (...) Ikzelf ben grootgebracht op een veehouderij. Dieren en behoud van hetgeen door niet menselijk handelen is ontstaan, heeft bij mij veel respect.*”

In dit fragment definieert de respondent het concept natuur als ‘het ontstaan van een landschap’, in combinatie met wat Laclau & Mouffe als *sign* zouden bestempelen: ‘hetgeen niet door menselijk handelen is ontstaan’. Deze toevoeging geeft de impressie dat er geen plaats is voor de mens binnen de natuur: de mens wordt als storend ervaren.

- “(...) *Echter ingrijpen is helaas in onze natuur wel nodig maar dient beperkt te blijven. Helaas moeten keuzes worden gemaakt voor onze leefomgeving, maar als een keuze wordt gemaakt dan dient dit ingrijpen door de mens zo min mogelijk plaats te vinden.*”

Het idee van menselijke interventie in natuur wordt geaccepteerd, gebaseerd op het idee waarbij natuur in dienst staat van de mens. (‘*Helaas moeten keuzes worden gemaakt voor onze leefomgeving*’). Het eerder uitgesproken *sign*, neemt nu de rol in wat Laclau & Mouffe een *element* zouden noemen: “*elements are signs whose meaning have yet not been fixed; signs that have multiple, potential meanings.*”. Het geschetste natuurbeeld ‘zonder menselijk handelen’, wordt tegengesproken op basis van de natuur in dienst van de mens. Er is dus sprake van een *element* in dit natuurconcept, welke zich ophoudt in de mate van interventie van de mens in natuur. Culturele inmenging binnen de natuur (=het ontstaan van een *landschap*) is geoorloofd.

²⁸ De fragmenten behoren toe aan verscheidene respondenten. Eén en dezelfde respondent is weergegeven door R(x).

- “(...) *Natuur is een zeer ruim begrip. Koeien in de wei is voor mij natuur, evenals de duinen en de zee. Heide noem ik ook natuur, al wordt deze in stand gehouden door mensenhand. Per situatie is het haast anders te noemen.*”

De respondent beweerd eerder dat hij bij ‘natuur niet aan de mens denkt’, terwijl heide en weidelandschappen bij uitstek menselijke ontwerpen zijn. Dit antwoord is een tegenstrijdig met hetgeen in eerste instantie is beweerd. Gespiegeld aan de theorie van Laclau & Mouffe zou dit kunnen duiden op een gaande transformatie van het persoonlijke natuurconcept onderhevig aan *the field of discursivity*. De onderlinge relatie mens- natuur is zeer fragiel en wordt omzichtig beschreven: de *elements* zijn nog niet ge-positioneerd in het concept. Het neigt ernaar dat het ‘fout’ is te zeggen dat de natuur eigenlijk reeds onze aangepaste leefomgeving is, zoals de respondent *feitelijk* beweerd, maar niet zegt. Binnen het veld van verschillende discoursen is nog niet een dominant persoonlijk natuurconcept gevormd. De mens wordt binnen het natuurconcept als storend element ervaren enerzijds, anderzijds benoemt de persoon wél een tweetal landschappen, waarin de mens een duidelijke rol speelt tot het concept natuur. Luhmann spreekt in dit geval van ‘gekozen’ observaties welke niet geheel referentieel zijn (de *sign* ‘aan- of afwezigheid van de mens’, om even terug te vallen op Laclau & Mouffe). In dit geval verwijst de distinctie niet meer naar een eenduidig concept. Luhmann noemt dit proces dedifferentiatie: natuurbeelden verwijzen naar elkaars distincties en nemen elkaar over in betekenis. Opmerkelijk is wel, dat de respondent puur vanuit eigen observaties zijn natuurconcept vormgeeft: “*Het ontstaan van een landschap. Koeien in de wei is voor mij natuur, evenals de duinen en de zee. Heide noem ik ook natuur.*” De mogelijkheid om reeds vastgestelde concepten in het natuurbeeld op te nemen, blijft achterwege. Gekozen is voor een persoonlijke formulering van het natuurconcept middels observaties.

5.2.2 Interviewfragment respondent II

- “(...) *Natuur is al datgene wat niet gecultiveerd is – waarin de mens niet heeft ingegrepen – zou dat in letterlijke zin zijn. Alleen is dit er nagenoeg niet meer. Vandaag de dag is natuur voornamelijk groen, overwegend aangelegd. (...) Alles wat groeit en bloeit in een grote mate van vrijheid. Natuur is onderdeel van onze leefomgeving (...) De meeste waardering heb ik voor gevarieerd landschappen, daaronder versta ik bijvoorbeeld niet alleen maar bos, of alleen hei, of alleen kale polder. Juist de variatie, de combinatie, de*

Het *nodal point* van dit concept natuur is dat *'natuur al hetgeen is dat niet gecultiveerd is. Alles wat groeit en bloeit in een grote mate van vrijheid.* Waar de mens in eerste instantie buiten het concept natuur wordt gehouden, krijgt zij een prominente plaats als ware conservator van natuur. *'Vandaag de dag is natuur voornamelijk groen, overwegend aangelegd.'* De mens draagt bij aan de instandhouding van natuur, door een bepaalde mate van verantwoordelijkheid te tonen. Daarnaast beweert de respondent dat *'een grote mate van vrijheid'* voor hem van belang is bij het bestempelen tot natuur. In deze opmerking gaat een addertje schuil: een *grote mate van vrijheid* indiceert namelijk dat er sprake is van een permanente intrede door de mens. Feitelijk wordt hier dus gezegd dat wij geen natuur, maar cultuur (hetgeen de respondent wél bestempelt als natuur) instandhouden. Dit wordt nog benadrukt met de opmerking: *"Natuur is onderdeel van onze leefomgeving"*.

- *"(...) Natuur moet om mij heen zijn. Niet alleen wanneer ik er op uit trek, maar ook als ik woon of op vakantie ben. Een warrige tuin met inheemse planten als verblijfplaats voor insecten, vogels en knaagdieren. Een stadspark met uilen en vleermuizen bijvoorbeeld. Een vakantie huisje in de duinen met konijnen en fazanten. Kleine zand of schelp paadjes, geen asfalt en zo min mogelijk prikkeldraad. Dicht bij de zee voor een duik. Verder natuurlijke begrenzingen van kreupelhout, slootjes, heggen. Veel groene aanplant in perken en plantsoenen."*

Ook in dit fragment kan er tussen de regels worden doorgelezen dat het concept cultuur haar intrede gedaan heeft in het concept natuur. De respondent noemt daarbij steeds een aspect van cultuur in relatie met een aspect binnen van 'het concept natuur'. Opbouwend bezien wordt natuur gecommuniceerd middels (meerdere) eigen observaties: *"vandaag de dag is natuur voornamelijk groen, overwegend aangelegd, (...) een warrige tuin met inheemse planten als verblijfplaats voor insecten, vogels en knaagdieren."* Deze opbouw van het concept strookt met de theorie van Luhmann, waar het concept natuur, als geobserveerde werkelijkheid (en niet: dé werkelijkheid) een construct is, welke samenhangt met het gebruik van 'gekozen' observaties.

5.2.3 Interviewfragment respondent III

- “(...) *Ik kan niet zeggen dat natuur het niet door de mens ingerichte landschap is, want dat is er bijna niet meer in Nederland. (...) Boslandschap afgewisseld met heide of veen, liefst nog wat glooiing of heuvels zodat je naar een top kunt lopen en dan van het uitzicht en de stilte kunt genieten. Ik kom zelf uit Zuid- Limburg en de hellingbossen aldaar zijn ook mooi, maar meestal beperkt van omvang. Lekker dolen door sommige gebieden van de Ardennen, dat komt aardig in de buurt.*”

De toevoeging ‘*dat is er bijna niet meer in Nederland*’ is opmerkelijk, want dit indiceert dat er *ergens* in Nederland natuur is. Het *nodal point*, waaraan het natuurconcept wordt opgehangen, zou dus wél ‘*het niet door de mens ingerichte landschap*’ zijn, al geeft de respondent zelf al aan dat dit niet mogelijk is. Daarnaast wordt het concept natuur invulling gegeven door een aantal ‘natuurtypen’ op te sommen. Het gebruikte *sign* ‘niet door de mens ingerichte landschap’, wordt kracht bijgezet door het natuurtype heide (een door de mens instandgehouden cultuurlandschap) op te nemen in het concept natuur. Een bij uitstek cultuurlandschap wordt dus wel tot natuur gerekend, zoals zelf ook aangegeven werd (*daar de mens het landschap inricht*). De *signs* uitzicht, schoonheid, stilte, omvang, vrijheid maken ook deel van dit natuurconcept, als zijnde zelfstandige observaties.

- “(...) *Natuur is een plek of gebied waar levende organismen, planten en het landschap grotendeels hun gang kunnen gaan. Het liefst een gebied waar de bewoonde wereld op ruime afstand ligt, zodat je ook ongestoord van de geluiden of stilte van het gebied kunt genieten. En waar je niet gelijk bij een uitzichtpunt o.i.d. tegen de bebouwde kom aankijkt. Maar aangezien Nederland zo vol is, kan ik ook al van genieten van zo’n plek als het wat kleiner is, of zelfs gelegen is binnen de bebouwde kom en helemaal ontsloten is door bebouwing.*”

Is het concept natuur nu nog steeds: een mogelijk door de mens ingerichte landschap, voorzien van de *observaties* uitzicht, stilte, omvang, vrijheid en de toevoeging ‘een plek of gebied waar levende organismen, planten en het landschap grotendeels hun gang kunnen gaan’? Niet geheel, want eveneens wordt opgemerkt dat natuur bestaat ‘*op plekken die wat kleinschaliger zijn of zelfs gelegen is binnen de bebouwde kom en helemaal ontsloten is door*

bebouwing.” Daarnaast wordt een duidelijke voorkeur uitgesproken: “*Natuur is het liefst een gebied is dat op geruime afstand van de bewoonde wereld ligt, zodat je ook ongestoord van de geluiden of stilte van het gebied kunt genieten. En waar je niet gelijk bij een uitzichtpunt o.i.d. tegen de bebouwde kom aankijkt.*’. Door deze voorkeur uit te spreken (‘*het liefst*’) begint het concept méér een vorm aan te nemen van een wenselijke situatie, daarmee niet een realistische. Dit valt te onderbouwen met het volgende beweerde, waar definitief water bij de wijn wordt gedaan:

- “ (...) *Jammer alleen dat er in de Randstad zo weinig natuur is en voor zover die er is, gaat de halve randstad daar recreëren. Dus daar hoef je niet heen voor de rust. Daarnaast vind ik het belangrijk dat Nederland niet helemaal volgebouwd wordt. Natuurlijk moeten we met z’n allen ergens wonen, maar houdt het landschap gevarieerd. Daar horen ook natuurgebieden bij.*

Ook voorgaande beweringen sluiten aan bij de visie dat de mens het landschap heeft ingericht, en dat er weinig ruimte over is voor natuur. Deze toongeving is eerder gebruikt door natuur te bestempelen als ‘*een plek of gebied waar levende organismen, planten en het landschap grotendeels hun gang kunnen gaan*’. ‘Grotendeels’ verwijst eveneens naar de actieve rol van de mens, in zoverre blijft het concept dus consistent, maar verandert wel degelijk van toon. De *sign* omvang kan daarom binnen dit concept, gezien door de ogen van Laclau & Mouffe, bestempeld worden als een *floating signifier*; een voortdurende worsteling tussen verscheidene discoursen om de betekenis van bepalende *signs* inhoudt te geven.

5.2.4 Interviewfragment respondent IV

- “(...) *We maken zoveel natuur in Nederland, dat het niet meer ongerept groen is in elk geval. Natuur is voor mij een gebied dat niet gebruikt wordt door de mens voor productie, landbouw of wonen.*”

Afstand wordt gedaan van het vastgestelde concept ‘ongerepte natuur’, daarnaast wordt de filosofie van een ‘maakbare natuur’ aangekaart. Natuur als *nodal point* beperkt zich in eerste instantie tot iets waar menselijke gebruiksactiviteiten niet zijn geoorloofd.

- “(...)Het hele systeem rondom de mens is voor mij geen natuur (huizen, auto’s fabrieken etc). Is mijn tuin dan natuur? Tja, dat kan toch wel. Natuur is dus óók het plantenleven en dierenleven op de kleine centimeter dat de ruimte krijgt. Maar volledig gecultiveerde en nieuwe natuur, de parken van Hoofddorp bijvoorbeeld vind ik niks.”

Het hele systeem rondom de mens wordt consequent *geen* natuur genoemd. Daarnaast wordt een (aangelegde) tuin in samenhang gebracht met de *sign* dat natuur ‘*het plantenleven en dierenleven op de kleine centimeter dat de ruimte krijgt*’ is. Deze observatie sluit aan bij de eerder gedane bewering: ‘*natuur is niet meer ongerept groen in elk geval.*’ Het concept ongereptheid verwijst naar een uitblijven van menselijke interventie. Daarnaast spreekt de respondent een waardeoordeel uit over de maakbaarheidsgedachte van natuur: “*volledig gecultiveerde en nieuwe natuur, de parken van Hoofddorp bijvoorbeeld vind ik niks.*” De mens is prima in staat (volledig gecultiveerde) *nieuwe* natuur te creëren.

Opvallend van deze respondent is, dat zijn (persoonlijke) natuurconcept opbouwt uit reeds eerder opgestelde concepten; ongereptheid en maakbaarheid. Er is nauwelijks gebruik gemaakt van eigen observaties. Luhmann spreekt in deze van een zelfreferentieel systeem: in een bepaalde zin komt elke aanpassing aan een omgeving meer voort uit het systeem dan uit de omgeving.

5.2.5 Interviewfragment respondent V

- (...)Het landschap en alle flora en fauna waar de zichtbare invloed van de mens gering is of afwezig. De aarde waar je even niet de sporen ziet van de mens . (...) Die keren dat ik bij zonsopgang langs de vloedlijn liep ervoer ik natuurlijke beelden en geluiden (de branding). Deze beelden en geluiden hebben ook de Romeinen ervaren. Dat is maar heel kort en dan verschijnt een vliegtuig in de lucht en is het weer voorbij. (...)De mens onderscheidt zich van bijna alle andere vormen van leven doordat de mens zich laat leiden door zijn "cultuurgedachten". Het leven (flora en fauna) in de natuur wordt niet gehinderd door wetten en regels die de mens zich zelf en anderen oplegt.”

Natuur als *nodal point* bestaat uit “het landschap en alle flora en fauna waar de zichtbare invloed van de mens gering is of afwezig”. Hoewel niet direct gezegd, schrijft de respondent de natuur een grote mate van vrijheid toe: “*natuur wordt niet gehinderd door wetten en*

regels.” Laclau & Mouffe zouden deze vrijheid bestempelen als *sign* welke het *nodal point* betekenis geeft. Cultuur(-gedachten) zouden in die zin al hetgeen zijn welke de respondent samenvat als de (hinderende) *wetten en regels die de mens zichzelf en anderen oplegt.*” Natuur als antoniem van cultuur, een duidelijke patstelling.

- “(...) *Denk aan de term moeder Aarde. De mens beïnvloedt de natuur tot cultuur. En alles wat de mens maakt valt weer uiteen en wordt weer natuur. Dus natuur is zowel het begin als het eind. Ik ben mij bewust dat de natuur een constante stroom is van leven dat ontstaat, ontwikkelt en sterft. Als mens ben ik een tijdelijk onderdeel van die natuur.*

‘Moeder Aarde’ of ‘Moeder Natuur’ is een motief dat in veel mythologieën terugkeert. De originele visie stamt uit de vaststelling dat de aardse natuur al het leven in haar schoot draagt, voedt en ondersteunt, en weer opbergt als het vergaat ²⁹. Het vooropgestelde concept ‘Moeder Aarde’ is de leidende gedachte achter het persoonlijke natuurconcept van de respondent. Enkelvoudig maakt de respondent gebruik van eigen observaties binnen het natuurconcept, al dienen zij enkel ter onderbouwing van het aangehangen motief ‘Moeder Aarde’. In die zin is onoverkomelijk sprake van een conceptualisering door concept(en) van natuur.

5.2.6 Interviewfragment respondent VI

- “(...) *Echte natuur bestaat niet, althans niet in Nederland. Ergens in de Amazone misschien, maar in Nederland niet. We hebben hier mooie plekjes natuur, kleine zo je wilt. (...) Natuur is ongerept met hooguit een padje er doorheen: grote duingebieden, de Waddenzee, de Veluwe. Grasland met koeien en slootjes is maar half. Bollenland is industrie. Een plantsoen in de bebouwde kom is versiersel, niet anders dan een vaas bloemen of een aquarium in huis.*

²⁹ **Moeder Aarde** is een motief dat in veel mythologieën terugkeert, vaak ook ‘*Moeder Natuur*’ genoemd. Het gaat dan om de vruchtbaarheidsgodin bij uitstek, die de vruchtbare aarde of de aard van de vruchtbaarheid, de natuur, zelf incarneert. Ze is dan ook altijd de moeder van de andere goden, en wordt als zodanig ook aangezien als de patrones van het moederschap. Deze originele visie stamt uit de vaststelling dat de aardse natuur al het leven in haar schoot draagt, voedt en ondersteunt, en weer opbergt als het vergaat. Zij draagt in een bepaalde visie zelfs de hemel. (Bron: Wikipedia)

‘Echte natuur bestaat niet, althans niet in Nederland’. Interessant is dat de respondent direct de vergelijking trekt met een vooropgesteld natuurconcept ‘wildernisnatuur’. Nederlandse natuur wordt in zijn visie opmerkelijk genoeg niet onder natuur geschaard. De respondent maakt een classificering tussen ‘echte natuur’ en ‘mooie plekjes natuur, kleine zo je wilt.’ Interessant is dat beide natuurconcepten zich wél scharen onder dezelfde noemer natuur. Dit is het proces wat Laclau & Mouffe bestempelen als *articulation*. Het *nodal point* natuur wordt gereduceerd tot bepaalde *signs*, die én specifiek zijn én slechts op één wijze zijn uit te leggen, daarmee krijgen alle bestaande discoursen bestaansrecht.

- “(...) *Natuur is een gebied van redelijke omvang waar de inbreng van de mens minimaal is. Eigenlijk vind ik natuur secundair aan de mens, men moet in mijn ogen ‘hands off’ gebieden maken. Volbouwen waar je wilt in beperkte gebieden en niet krampachtig een Keukenhofbos of grasland in de Randstad open houden. Compenseer dat door de Veluwe veel groter te maken of heel Drente leeg te halen en dat gewoon over te laten aan de natuur.*”

Met de *signs* omvang én minimale inbreng van de mens, stelt de respondent duidelijker voorwaarden voor zijn natuurconcept. De *signs* moeten bezien worden ter onderbouwing van de eerder gemaakte opvatting over natuur: indirect wordt beweert dat het persoonlijke natuurconcept niet opgaat in Nederland, al blijven de indicatoren *wat natuur in Nederland is*, nog vaag. Het concept is gebaseerd op eigen directe natuurervaringen (beelden gebaseerd op natuurelementen in de eigen leefomgeving), als op indirecte natuurervaringen (beelden die men kent via tv en internet).

5.2.7 Interviewfragment respondent VII

- “(...) *Volgens mij is de natuur alles wat om mij heen wat groeit en bloeit. Het leven om ons heen zelfs van het kleinste organische wezen tot de mens zelf. De natuur is voor mij en mijn gezin heel erg belangrijk. Je hebt er elke dag mee te maken in allerlei vormen. Kijk maar om je heen. Ik zie de variatie in bomen, de bladeren die licht opvangen en de vogels die de boom gebruiken als rustplaats. Zij zijn één. Ik zie een open veld, waar de heide tussen de omgezaagde dennen groeit. (...) Natuurlijk is dit proces, in dit geval op gang gebracht door de mens, maar de natuur neemt het stokje over. Ik hoor vogels, ik zie de*

Natuur als *nodal point* wordt in eerste instantie invulling gegeven door het *sign* ‘alles wat groeit en bloeit’. Daarna wordt er wat dieper op het begrip alles ingegaan: *het leven om ons heen zelfs van het kleinste organische wezen tot de mens zelf*. Als wel natuur in een opsomming van *signs* gerelateerd aan flora en fauna: “*ik zie de variatie in bomen, de bladeren die licht opvangen en de vogels die de boom gebruiken als rustplaats. Zij zijn één. Ik zie een open veld, waar de heide tussen de omgezaagde dennen groeit Ik hoor vogels, ik zie de planten onder de bomen opsteken.*” Het natuurconcept wordt, naast de vooronderstelling dat natuur ‘alles is wat groeit en bloeit’ wordt in grote mate opgebouwd uit persoonlijke observaties. Zoals de respondent zelf ook aangeeft: ‘*je moet er wel de ogen voor hebben om het te zien.*’ De respondent zinspeelt hiernaast duidelijk op een harmonieuze natuur. Dat dit harmonieuze natuurconcept eveneens samen kan gaan met de mens, wordt gesteld in de volgende frase: “*natuurlijk is dit proces, in dit geval op gang gebracht door de mens, maar de natuur neemt het stokje over.*” De mens wordt daarmee ingesloten in het natuurbeeld, zij het dat de natuur altijd het laatste woord heeft.

- “*(...) Ik denk dat ik niet 1 uitgesproken definitie heb van de natuur. (...) Ik ben maar een heel klein radertje in dat geheel wat ik natuur noem. (...) De hele evolutie van de mens geschiedde in de natuur, we waren er één mee. Met de capaciteit om te kunnen denken maakten we er ook gebruik van. Naarmate de mens civiliseerde, ontgroeide hij de natuur en nu, in onze dynamische tijd, komt hij eigenlijk steeds verder van de natuur af te staan. (...) Respect en waardering voor de natuur met al zijn pracht en praal heb ik ook aan mijn kinderen willen en kunnen doorgeven, alleen is de boodschap nooit zo indringend bij hen aan gekomen als bij mij. Misschien omdat zij in een ander technologisch leven verkeren dan in mijn tijd.*”

Interessant gegeven is dat er een verwijt wordt gelegd bij de hedendaagse technologische maatschappij. Dit betekent echter niet, dat natuur en vooruitgang niet samen kunnen gaan in zijn visie. Het betekent wel een kentering in het waarderen en respecteren van natuur zijns inziens. Cultuur en natuur groeien tot elkaars antoniem in deze visie, let wel: een visie waar

hij voor anderen spreekt. Volgens de theorie van Laclau & Mouffe is een technologische ontwikkeling te begrijpen als een *floating signifier*. In dit geval een vete tussen zijn persoonlijke en het natuurconcept van zijn kinderen. Hoever deze ‘andere manier van waarderen of observeren’ kan gaan, daar wordt verder niet op ingegaan. De respondent trekt echter wel in twijfel of hij en zijn kinderen eenzelfde stuk natuur, hetzelfde zouden observeren.

- “(...) *Ik heb weinig waardering voor het kunstmatig aanleggen van natuur na het echte eerst vernield te hebben. De natuur moet vaak wijken voor bouwprojecten en dan wordt er achteraf een plantsoentje aangelegd of een kunstmatige vijver in een omgeving waar je de echte natuur nauwelijks vindt.*”

De mens werpt dus wel degelijk een schaduwkant over het harmonieuze dubbelspel met de natuur. Het dominant aanwezig zijn van de mens in een bepaalde omgeving, in woorden van Laclau & Mouffe een *sign*, doet afbreuk aan het persoonlijke natuurconcept. Waar eerder nog werd aangestuurd. “*Natuurlijk is dit proces, in dit geval op gang gebracht door de mens, maar de natuur neemt het stokje over*”, gaat dit in mindere mate op voor gecultiveerde (kunstmatige) gebieden. Vervolgens vat de respondent zijn natuurconcept nog krachtig samen:

- “*Mijn beeld van natuur is een wilde, ongerepte natuur. Je ziet het steeds minder worden, maar er zijn gelukkig nog genoeg plekken in de wereld waar je die kunt vinden.*”

Opmerkingswaardig wordt gerefereerd naar het vooropgestelde concept van wilde, ongerepte natuur. Terwijl in eerste instantie de opbouw van het natuurconcept bovenal uit persoonlijke observaties bestonden, welke een eerste definitie *alles wat groeit en bloeit* invulling gaven. Er kan worden geconcludeerd dat de persoonlijke opbouw van het natuurconcept wordt vormgegeven door een concept (wilde, ongerepte natuur), welke gebaseerd is op een aantal observaties en communicaties.

5.2.8 Interviewfragment respondent VIII

- “(...) *Natuur is datgene wat geheel spontaan ontstaat. Omdat de mens overal zijn sporen achterlaat moeten wij tegenwoordig ook onder natuur verstaan datgene wat spontaan ontstaat nadat een mens hierin zijn of haar invloed heeft achtergelaten. Niet datgene wat een mens regelmatig bestuurd (zoals maaien, hooien e.d.), maar datgene wat de natuur doet, nadat de mens hier niet meer in stuurt. Daarom kan natuur ook datgene zijn waar de mens zijn invloed inmiddels gedurende langere tijd niet meer op heeft uitgeoefend. De natuur laat zien hoe het eigenlijk behoort te zijn en wijst ons op onze fouten en laat zien waar wij fout geweest zijn.*”

Het *nodal point* binnen dit natuurconcept is hetgeen spontaan ontstaat, bepaalde beheersvormen zijn daarin geen belemmering. ‘Natuur als proces’ vormt in deze eerste fase de spil in de opbouw van het natuurconcept. Dit natuurconcept wordt opgehangen aan het aanwezig zijn van zichtbare spontane processen, en is dus observeerbaar, aldus de respondent.

- “(...) *Natuur is datgene waar de mens zijn invloed nog nooit heeft gehad. Helaas hebben wij in Nederland dus geen echte natuur meer.*”

Deze verwijzing naar ‘echte natuur’ is een verwijzing naar een natuur ‘*waar de mens zijn invloed nog nooit heeft gehad*’. De respondent spreekt dit eerder tegen wanneer hij het persoonlijke natuurconcept verklaard als ‘het spontane proces’: “*datgene wat de natuur doet nadat de mens hier niet meer in stuurt.*” In zekere zin draagt de respondent nu een zeker concept aan, waarbij zijn eigen persoonlijke natuurconcept op een zijspoor komt te staan. Luhmann noemt deze ontwikkeling *dedifferentiatie*: door middel van communicatie worden eerder gestelde distincties ongedaan gemaakt.

6 Reflectie

6.1 Conclusies

‘Het natuurconcept is een sociaal construct’

Kennis van de wereld om ons heen, kan niet worden gezien als een objectieve waarheid. Een communicatieproces heeft daarvoor te veel invloed op de betekenisgeving. Ook de invulling van het natuurconcept is gebaseerd op communicaties. Het begrip natuur krijgt betekenis door invulling van verschillende groepen mensen, daardoor is het mogelijk dat er meerdere varianten van het natuurconcept circuleren: één enkele waarheid bestaat immers niet. Omdat er sprake is van een entiteit natuur, heeft het natuurbeeld bestaansrecht: wij creëren immers een beeld van iets dat er werkelijk is. Een natuurbeeld is terminologisch bepaald. Natuurbeelden verwijzen naar een vastgesteld perspectief waarin de in zeker verband gebruikte of te gebruiken woorden, bepaald zijn. Natuurbeelden stellen ons in staat natuurconcepten te categoriseren. Juist daarom is het inhoudelijk ingaan en bespreken van vastgestelde natuurbeelden binnen dit onderzoek achterwege gelaten (al zijn de benoemingen bekend bij de auteur). De intentie van dit onderzoek is namelijk niet geweest, dat natuurbeelden als een soort sjabloon op de respondent werden geplakt. Bewust is daarom *niet* de constructie van een natuurbeeld onderzocht, de omgang met de natuur en onze houdingen tegenover deze natuur, maar de wijze van communiceren *over* het concept natuur. Een deel van dit afstudeeronderzoek (§5.2 ‘lekendiscours in beeld’) is daarentegen wél gewijd geweest aan een beschrijving van natuurbeelden binnen het lekendiscours. Hieruit is gebleken dat de theorieën uit het natuurbeeldenonderzoek (Keulartz en Van der Born) toepasbaar zijn op de empirisch verzamelde gegevens binnen dit onderzoek. Eveneens is getoetst dat meerdere varianten van het concept natuur als werkelijkheid doorgaan.

‘Natuurbeeldenonderzoek berust zich op taalconstructies’

De complexiteit van het natuurconcept houdt zich onder andere op in het taalgebruik. In natuurbeeldenonderzoek wordt meermaals verwezen dat een natuurbeeld onder andere is gebaseerd op complexe taaluitingen. Echter, specifiekere verwijzingen aangaande beoogde taalconstructietheorieën worden in de literatuur nauwelijks teruggevonden. Uit dit onderzoek is gebleken dat de discoursentheorie van Laclau & Mouffe praktisch, én de systeemtheorie van Luhmann goed toepasbaar zijn op de verzamelde empirische gegevens.

‘Spanningsboog tussen cultuur en natuur verwaterd’

De theorie van Laclau & Mouffe levert een opvallend inzicht op. De manier waarop het *nodal point* natuur wordt vormgegeven, richt zich in essentie tot hetgeen wat geheel spontaan ontstaat, én datgene wat spontaan ontstaan nadat een mens hierin zijn of haar invloed heeft achtergelaten. De mate van inmenging van de mens ten opzichte van de natuur fungeert meermalen als een *floating signifier*. Opmerkelijke menselijke activiteit is *eigenlijk* niet in de natuur gewenst, alleen de tijdgeest en de bevolkingsdruk later dat er geen ontkomen aan is. De mens als deel van het natuurconcept bezien in gradaties van interventie, lijkt al in een bepaalde mate te worden getolereerd. De gedachte over de ‘maakbaarheid van natuur’ en het toegeschreven ‘genererende vermogen van natuur’ zijn belangrijke verklaringen voor deze overtuiging.

‘Natuur is niet een communicatief consistent concept’

Verschillende groepen mensen in de maatschappij nemen deel aan verschillende communicatieprocessen, dus worden zij op verschillende wijzen beïnvloed. Uit de manieren waarop de entiteit natuur wordt gecommuniceerd blijkt dat de wijze van opbouw, deels wordt gebaseerd op (onbewust) gehanteerd gebruik van meerdere concepten. In enkele gevallen uit zich dit in een soort kretologie. Herhaaldelijk staat deze ontwikkeling aan de wieg van tegenspraak binnen het persoonlijke natuurconcept. Het maakt eenduidig communiceren over natuur ontoegankelijk.

‘Het natuurconcept van leken refereert bovenal aan eigen observaties.’

De geschiedenis van het natuurbeleid is niet alleen om historische redenen interessant, de betreffende "natuurbeelden" zijn nog steeds actueel, in die zin dat zij in actuele discussies over natuur nog steeds aanwezig zijn. Enkele natuurconcepten uit het lekendiscours zijn zeer waarschijnlijk daarom van het politieke discours af te leiden; inhoudelijk vertonen zij conceptuele gelijkenissen. Het vooropgestelde concept ‘ongerepte natuur’ bijvoorbeeld, klinkt in vele persoonlijke natuurconcepten door. Echter, waar het politieke discours ‘pur sang’ een conceptuele benadering aanhoudt van het concept natuur, differentiëren leken zich door het natuurconcept met regelmaat op te bouwen uit observaties. Het natuurconcept van leken neigt daarom méér naar een geobserveerde werkelijkheid, een construct dat samenhangt met ‘gekozen’ observaties, dan het natuurbeleidconcept.

‘Concepten uit het beleid werken negatief door in de communicatie over natuur door leken.’

De opbouw van het natuurconcept gebeurt niet uitsluitend gebaseerd op eigen observaties. In sommige gevallen refereert de leek ten eerste aan een afgeleid natuurconcept afkomstig uit het beleid. In een later stadium tracht men dit concept veelal te kwalificeren met eigen observaties. Aan natuurbeleid kan daarom een bepaalde doorwerking naar het lekendiscours worden toegeschreven. Deze doorwerking heeft echter een schaduwkant: de overname van concepten uit het beleid, leidt tot dedifferentiatie en inconsistenties: ‘halfslachtige’ natuurconcepten, waar gedane communicaties de eerder gestelde distincties tussen natuur en cultuur ongedaan maken.

6.2 Discussie

Hoe kunnen de conclusies worden gezien in het licht van de centrale vraagstelling? Het besef dat er geen vaststaande interpretatie en betekenisgeving van de realiteit bestaat, maakt de praktijk van het natuurbeleid er niet gemakkelijker op. Wanneer een maatschappelijke rationaliteit niet wordt (h)erkend kan dit leiden tot een serieus probleem op het gebied van draagvlakverwerving en het ‘verstaan’ van elkaar. Zover is het echter nog niet. In opbouwende zin bestaat wel degelijk een verschil tussen het concept natuur in het politieke discours en het lekendiscours. Het natuurbeleidconcept wordt bovenal gecommuniceerd als een conceptualisering middels concepten. Terwijl de leek het natuurconcept doorgaans opbouwt uit observaties.

Het vooropgestelde natuurbeeld werkt echter wél averechts binnen de communicatie over een natuur, opdat zij (deels) onjuist kunnen worden overgenomen. Een natuurbeeld, of een cultureel gemedieerd denkkader, doet de essentie verwateren; zij leidt de leek af van de persoonlijk geobserveerde natuur. Daarom ligt de toegevoegde waarde van het persoonlijke natuurconcept niet in een benoeming tot een natuurbeeld, het deel uitmaken van een vooropgesteld denkkader. Zij ligt in de communicatie over; de zoektocht naar wat natuur in essentie voor ons betekent moet worden herleidt uit de manier waarop wij haar zien en over haar communiceren, losgesteld van een classificatie in natuurbeelden. Niet alleen de leek is onderhevig aan deze invloed. Jargon is soms voor vakgenoten zelfs onbegrijpelijk. De taal zou zo moeten worden gesproken zodat iedereen mee kan praten, ook zonder inwijding in

jargon. Zij moet transdisciplinair zijn. Transdisciplinaire kennisoverdracht is het ontwikkelen van visies en vaardigheden via de communicatie met mensen uit andere vakgebieden. Bij transdisciplinair onderzoek gaat het om het creëren van een omgeving waarin mensen uit verschillende - ook niet-academische - werelden vormgeven aan wederzijdse relaties en betekenisgeving. Het gaat om een gezamenlijke zoektocht, waarbij de partners aan elkaar gelijkwaardig zijn. Ook de 'leek' zou hier een gelijkwaardige plaats in moeten verkrijgen. De spanningsboog tussen lekennatuur en beleidsnatuur, zou moeten afnemen opdat men leert van elkaars manier van conceptuele vorming en betekenisgeving .

Epiloog

Essay “Ik *geniet* natuur” (persoonlijk natuurconcept)

Ik *geniet* natuur

“Een inzicht in het leven van de ‘*Homo Gubernatio*’: De mens die de natuur beheerst, vóór hij geleerd had zichzelf te beheersen.

Elk weekend zijn mijn vriendin en ik erop gebrand buiten te wandelen. Zij oefent voor de ‘Vierdaagse van Nijmegen’. Haar focus ligt op het maken van kilometers om tot een zo succesvol mogelijk einde te komen. Mijn aangewezen rol betreft die van trouwe kompaan, een zeer makkelijk vervulbare rol, omdat ik ontzettend geniet van haar aanwezigheid om mij heen. Keuvelend door de stilte passeren talloze Nederlandse landschappen gestaag voorbij. Hierbij beziet zij de voorbij glijdende landschappen als afgestudeert ecologe en praktiserend junior-adviseuse Beleid & Strategie, ik als afstuderend student met een voorliefde voor gelaagdheden, ofwel leesbaarheden in een landschap. Twee nature-minded jongvolwassenen op pad, alswel twee verschillende wandelaars in een landschap. Zij het beperkt, bij elke wandeling licht het landschap een tipje van haar sluier. Beperkt doordat wij haar onbewust geblinddoekt zien; de natuur totaal bevatten ligt namelijk niet binnen onze vermogens, al denken we gezamenlijk een eind te komen. Ver genoeg in ieder geval om te beseffen dat iedere natuur uniek is in haar soort.

Zo’n wandeldag is persoonlijk een heerlijke invulling, naast haar zie ik kans mij te ontladen, ik vergeet het afstuderen wat mij dagelijks kluistert aan mijn bureau. Ik zet mijn (vaak gerelateerde) sores opzij, zwaai hersenspinsels en gedachtenkronkels vaarwel, en laat de natuur op haar eigenzinnige, innemende wijze inwerken. En zo *genieten* wij samen van de natuur. Wij genieten van de natuur; de fluitende vogels, de bries in het gezicht, de bloesem in de bomen, de lammetjes in de wei; het met lente doordrongen landschap. Onze menselijke sensoren draaien op vol vermogen, zodat niets ontschoten gaat.

Onze wandelingen dienen namelijk nog een ander doeleinde: het *zijn* in de natuur. En als ik wandel *ben* ik (uitzonderingen daargelaten) in de natuur, daar kiezen wij de lokatie altijd

zorgvuldig op uit. Voor mij telt het bewust bezig zijn met uithoudingsvermogen en strakke discipline niet mee in mijn afwegingen om te wandelen. Sterker nog, de exacte reden waarom ik niet meedoe aan die slijtageslag, is dat juist wandelen hierin centraal staat en niet het *zijn* in de natuur. Persoonlijk komt bij ‘het wandelen in de natuur’ het wandelen op een tweede plaats. Het gaat mij om de natuur zelf en niet een bepaalde bezigheid als wandelen. Het liefst zou ik *zitten* in de natuur, dat is namelijk nog veel intenser. Juist dan wordt je opgenomen door de geluiden, haar compilatie en haar geuren. Ik ervaar de natuur daarom ook het liefst zonder mensen, in stilte, dus al helemaal niet met 40 duizend kwekkende Nordic walkers, of scherper geformuleerd: mensen die een andere ingesteldheid hebben dan ‘*natuur, natuur, natuur*’. Pas dan geniet ik van mijn wandeling, pas dan *geniet* ik van de natuur. Overigens suggereer ik niet dat Nordic walkers niet kunnen genieten van natuur. Maar natuurbeleving is iets persoonlijks, ik beleef het bijvoorbeeld graag in stilte. Zo heeft iedereen zijn eigen beleving.

Niet veel verschillend van andere mensen geniet ik van de natuur, want als mens *geniet* je van de natuur. Althans, dit hoor je volgens de heersende norm te doen; natuur is mooi, fraai en zelfs prachtig. *Natuur is iets kostbaars*. Wij zouden haar graag behouden zien voor ons nageslacht, dus natuur moet je beschermen. En hier zit een bottleneck. Met het in bescherming nemen van natuur, scheppen wij alswaare menselijke condities voor natuur. Beschermen wordt daarmee het vrijelijk naar de hand zetten, want natuur moet nu aan bepaalde verwachtingen gaan voldoen. Dus kun je stellen dat zodra je natuur beschermt, je haar controleert, dus tegelijkertijd een soort bezit van de natuur neemt. Natuurcontrole (of natuurbescherming) kan op allerlei manieren, van een totale controle op de natuur tot aan het vrijelijk haar gang laten gaan. Want ook deze laatste methode is een afgebakend denkkader, al klinkt dit misschien tegenstrijdig. Maar zodra wij denken dat op een bepaalde lokatie de natuur haar gang kan gaan, spreken wij tegelijkertijd een zekere controle uit. Als mens *geniet* je dus, in de zin van bezitten, eveneens natuur. Als mens geniet je over natuur, je kunt haar modelleren in elke wenselijke vorm, dus kun je constateren dat de mens de natuur in haar bezit heeft; wij *genieten* natuur. De Nederlandse maatschappij geniet over natuur om te kunnen genieten. Als natuur niet toegankelijk is, genieten wij van het idee dat er ongenietbare natuur is. Al is ‘ongenietbare natuur’ ook een verzinsel, daar wij haar afkaderen.

We gaan even terug naar lang geleden toen de mens, eigenlijk een overontwikkelde aap, zich is gaan focussen op de mogelijkheden die het gebruik van zijn hersenen hem boden. Letterlijk

en figuurlijk richtte deze kleine oeraap zich op en groeide uit tot de ‘*Homo Sapiens* (“de wijze of verstandige mens”). Dit is derhalve al een interessant beeld welke wij onszelf toekennen, want het suggereert dat wij verstandiger zijn dan voorheen. Verstandig met wat? In ieder geval niet onze omgang met de natuur. Al raakt dit niet compleet het doel van dit essay, het raakt toch een snaar. Vandaar dat ik even wil uitwijden. Nu, welk beeld zou een toekomstig lid van de familie Hominoidea hebben, van ons die zichzelf ‘de wijze of verstandige mens’ noemt? Zouden wij niet wat meer realistischer oordelen over onszelf en bijvoorbeeld, en helaas is mijn Latijn niet optimaal, onze naamgeving meer moeten zoeken in ‘de mens die de natuur beheerst, vóór hij geleerd had zichzelf te beheersen.” (vrij vertaald naar Albert Schweitzer, 1875 - 1965). Omgang met onze kennis, welke normaliter zou moeten leiden tot weloverwogen gedrag en handelen, heeft ons tot in de positie van vandaag gebracht. Het meest territoriale zoogdier dat de aarde ooit gekend heeft, die gedoemd is haar natuur te beschermen omdat zij haar anders vernietigt. Dat brengt ons tot de volgende conclusie over natuur: *De natuur van de mens is per definitie slecht!*

Beheersen, het lijkt erop alsof wij door de ontzuiling allemaal Scheppertjes zijn geworden; scheppen en heersen, het leven van de ‘Homo Gubernatio’. Zo schiepen wij ook de struinnatuur, en wij zagen dat het goed was. Al denk ik dat de opvatting ‘struinnatuur’ reeds millenia oud is. Zij heeft onherroepelijk haar wortels liggen in de prehistorische tijd. Hierbij zie ik een rondwarende, struinende Cro-magnonmens op zoek naar alles wat eetbaar was; al vroetend en jagend door zijn omgeving. Toch durf ik met zekerheid te stellen dat de Cro-magnon niet van struinnatuur sprak. De moderne mens, ofwel ‘de wijze en verstandige mens’, spreekt daarentegen wel van struinnatuur; het is onze eigen schepping notabene, dan mogen wij ook de naamgeving verzinnen toch? Nu, wat hebben wij te struinen, als al onze boodschappen zo uit de schappen van de supermarkt kunnen worden geplukt? Het geeft aan welk beeld we tegenwoordig hebben van natuur: de natuur is onderhevig geraakt aan de grillen van de mens. De natuur voorziet allang niet meer in onze levensbehoeften, dus hebben we tijd gekregen om haar andere functies toe te kennen en haar naar onze eigen wensen te gaan benoemen. Zo wordt struinnatuur: een soort goedmakertje voor mensen die klaarblijkelijk geen uitdaging meer hadden in het leven. Immers in de natuur schuilt het avontuur. Of bijvoorbeeld ‘ongerepte natuur’: (on)-ge·rept, gebaseerd op een Mexicaans recept, ‘de wrap’ een sterk gekruide mengelmoes van ingrediënten, in een stevig omhulsel gerold. (On)gerept is bijvoorbeeld de Veluwe: een schitterende centrale omheining zorgt ervoor dat de natuur binnen de perken gecontroleerd blijft, enkele uitwassen als een paar

honderd zwijnen per jaar daargelaten. Of de term natuurbeleving met haar credo 'Beleef de natuur'; maakt zij de natuur niet tot een massaal consumeerbaar goed? Het is wachten op een passende term. Ik heb wel een suggestie: 'Geer en Goor-natuur', vernoemd naar die twee 'en masse tv-iconen' die vandaag de dag de beeldbuis domineren., of misschien 'entertainment-natuur'? Dit soort analyse van naamgeving is natuurlijk idioot, maar het geeft aan hoe 'creatief en vindingrijk' de *Homo Gubernatio* bezig is, en hoe wij in feite onze eigen maatschappij en haar gangbare denkbeelden weerspiegelen in de naamgeving over de natuur. Dit leidt tot de volgende conclusie: Natuur is slechts een vorm van naamgeving, vanwege haar definitief controleerbare eindtoestand. Verandert de maatschappij van gedachte, dan verandert de natuur van naam. Maar waarom blijven wij het dan in godsnaam altijd *natuur* noemen?

Er is iets dat wij - ik want daar gaat het tenslotte om in dit essay- natuur noem. Eén basale vorm van natuur, waarop elke naamgeving is gebaseerd. Eén natuur die niet valt te herleiden tot een tweede natuur. Er is teveel naamgeving voor natuur, teveel door onszelf geschapen 'bestempelde natuur', gezien zij allen afgeleiden zijn van één enkel grondbeginsel. Dit grondbeginsel van natuur, brengt mij uiteindelijk tot de essentie van dit essay: de vraag wat mijn persoonlijke natuurfilosofie is. Wel, de volgende: Natuur is het ene onmaakbare goed, het proces van het bestaan en het voortbestaan, welke wij *niet* genieten. De mens heeft geen plaats in mijn natuurfilosofie. Wij kunnen natuurprocessen beïnvloeden, maar het natuurlijke proces nooit natuurlijk laten ontspringen zonder inmenging. We weten hoe het werkt, we kunnen de condities scheppen, we kunnen natuur 'cultiveren', we kunnen alleen niet het onophoudelijke proces zonder inmenging van onszelf nabootsen; dat is natuur! *Het natuurproces*, hetgeen geen mensenhand ooit zal weten te evenaren. Daarnaast zijn er nog de creaties van de natuur, voortgekomen uit het 'ene proces'. Het is de boom in het park, de vogel in de lucht, en de vis in het water; de zelfregulerende creaties van het ene scheppende natuurproces. Hier heeft de mens wél een duidelijke plek in verworven. Hier kan de mens zich wél inmengen. Zo scheidt de mens condities voor het straatgras om zich tussen de straatsteenvoegen te ontwikkelen. Zo gunt zij de boom in het park een plek om zich te ontwikkelen. Zo maakt het proces binnen de knotwilg deel uit van het ene, de creatie knotwilg is daarentegen mensenwerk. Zo is een volière mensenwerk, de volièrevogel natuur. Zo zijn er voor mij wezenlijk twee naturen: het ene zelfregulerende natuurproces én de zelfregulerende geordende creaties.

Menseigen is de neiging om de natuur te ordenen, wij denken de natuur te *genieten*, dus wij kunnen bepalen op welke positie natuur zich kan ontwikkelen. Dat het ordenen niet altijd lukt, en dus ook het *genieten* niet altijd lukt, blijkt uit het voorbeeld van het straatgras. En juist daar openbaart zich die ene nog onoverwonnen kracht van de natuur, het *vermogen tot aanpassen* om het ene zelfregulerende proces gaande te houden. Genetische modificatie is daarom de methode om onze natuur *echt* om zeep te helpen. In de tussentijd kunnen wij gelukkig nog even vrijelijk blijven spreken over ‘*onze natuur*’! Echter, tot het moment zolang de *Homo Gubernatio*, zichzelf nog redelijk kan beheersen.

Literatuurlijst

Anonymous, 'Herstelplan Naardermeer succesvol', De levende natuur, jaargang 4, juli 2007

Assche van, K. (2004) *Signs in time. An interpretive account of urban planning and design, the people and their histories*, Wageningen University, Wageningen. pp. 66

Assche van, K. (2006) *Over goede bedoelingen en hun schadelijke bijwerkingen, essay over flexibiliteit, ruimtelijke ordening en systeemtheorie*. Utrecht, pp. 11 – 15.

Bal, D., M.H. Beijne, M. Felinger, R. Haveman, A.J.F.M. van Opstal & F.J. van Zadelhoff (2001). *Handboek Natuurdoeltypen*, Rapport Expertisecentrum LNV nr. 2001/20. Ministerie van Landbouw, Natuurbeheer en Visserij, Den Haag, 832 pp.

Barnes T., Duncan J. (1992) *Writing worlds : discourse, text and metaphor in the representation of landscape*, London, Routledge.

Berger, P.L. en Luckmann, T. (1966) *The social construction of reality, a treatise in the sociology of knowledge*. Harmondsworth, Penguin books, pp. 13 - 15.

Born van der, R (2008) *Rethinking Nature: Public Visions in the Netherlands*, Environmental Values 17 : pp. 83–109.

Burr, V. (1995) *An introduction to social constructionism*. London, Routledge, pp. 2- 5.

Foucault, M. (1970) *L' Ordre du discours*, Parijs, Gallimard.

Hart 't, H., Boeije H., and Hox J. (2005) *Onderzoeksmethoden*. Amsterdam: Boom.

Keulartz, J. (2000) *Natuurbeelden en natuurbeleid: theoretische en empirische verkenningen*, Den Haag, NWO. pp 20- 41.

Laclau, E, and Mouffe, C. (1985) *Hegemony and socialist strategy : towards a radical democratic politics*. London, pp. 98 – 111

Laermans, R en Verschrager, G. (1998) *Een postmoderne theorie van de moderne samenleving? Over het werk van Niklas Luhmann*. Krisis: Tijdschrift voor de filosofie 73: pp. 7 – 12.

LNV, (2000) *Nota Natuur voor mensen, mensen voor natuur : nota natuur, bos en landschap in de 21e eeuw*, Den Haag.

LNV, (2004) *Agenda voor een vitaal platteland: inspelen op veranderingen*, Den Haag.

Phillips, L and Jorgensen, M. (2002) *Discourse analysis, as theory and method*. London, SAGE publications, pp. 7 – 12.

VROM e.a. (2001) Vierde Nationaal Milieubeleidsplan, *Een wereld en een wil: werken aan duurzaamheid*, Den Haag.

VROM e.a. (2004) *Nota Ruimte: ruimte voor ontwikkeling*, Den Haag.

Windt, H.J. van der (1995), *En wat is natuur dan nog in dit land?*, *Natuurbescherming in Nederland 1880 – 1990*, pp. 245

Zweers, (1995) *Participeren aan de natuur : ontwerp voor een ecologisering van het wereldbeeld*, Utrecht, van Arkel.

Bijlagen

Bijlage 1 De kwalitatieve natuurdoelen

Omschrijving natuurdoelen en natuurdoeltypen

Natuurdoelen geven de ambities aan van rijk en provincies: waar willen we welke natuur ontwikkelen, behouden en beschermen. De criteria voor de gewenste natuurkwaliteit zijn per natuurdoeltype beschreven. Hoofddeling van de natuurdoel(typ)en (beleidssporen) omvat grootschalige natuur, bijzondere natuur en multifunctionele natuur. Deze systematiek geeft ruimte aan alle partijen in de belangrijkste discussies over natuurbeheer in Nederland namelijk voorstanders van procesbeheer (grootschalige natuur) cq patroonbeheer (bijzondere natuur) en voorstanders van functiescheiding cq verweving van functies (multifunctionele natuur).

1. Grootschalige natuur(doelen)

Natuurdoeltypen: nagenoeg- en begeleid-natuurlijke natuur (NDT-hoofdgroep 1/2)

Termen: landschap, wildernisnatuur, natuurlijke processen en procesbeheer

Dit zijn per definitie gebieden waar natuurlijke processen zoals overstroming, (kust)afslag en aangroei, zandverstuiving, begrazing, brand, windworp als enige invloed hebben op de natuurlijke successie. De natuurlijke processen zorgen voor een mozaïek aan successie stadia van kale bodem of open water, pioniervegetatie, moerassen of graslanden, ruigten, struweel en bos. Voor deze natuurlijke processen zijn grote aaneengesloten gebieden noodzakelijk. Volgens het handboek enkele duizenden hectaren voor nagenoeg natuurlijke typen en minimaal 500 ha voor begeleid natuurlijke typen. De enige menselijke sturing die in het 'begeleid natuurlijke' geval plaatsvindt is het op gebiedsniveau regelen van de hydrologie en het bepalen van de mate van begrazing. Zolang de natuurlijke processen echter nog niet voldoende de ruimte krijgen, zal de successie eindigen in uniforme bossen. Omvormingsbeheer (bijvoorbeeld het doorsteken van zomerdijken, vegetatie verwijderen van stuifzanden) is daarbij belangrijk. Zolang de natuurlijke processen nog weinig effect hebben, is patroonbeheer van bijzondere natuur noodzakelijk om de biodiversiteit niet te verliezen.

2. Bijzondere natuur(doelen)

Natuurdoeltypen: half-natuurlijke natuur (NDT-hoofdgroep 3)

Termen: gevoelige natuur, bijzondere natuur, patroonbeheer, natuurbehoud

De bijzondere natuurdoelen zijn veelal ontstaan of sterk beïnvloed door oud landgebruik. Door zeer langjarig 'gebruik' en later beheer bij specifieke milieumomstandigheden zijn bijvoorbeeld zeer soortenrijke blauwgraslanden en heiden ontstaan. Deze bijzondere natuur is zeer gevoelig voor invloeden van buiten af, zoals verdroging, verzuring en vermesting en kan alleen met gericht natuurbeheer als zodanig instandgehouden worden. Het gaat meestal om patroonbeheer als maaien, beweiden, rietsnijden, plaggen, baggeren of schonen en peilbeheer.

3. Multifunctionele natuur(doelen)

Natuurdoeltypen: multifunctionele afgeleiden van NDT-hoofdgroep 1,2,3)

Termen: agrarisch natuurbeheer, houtproductie, verweving van functies

In deze gebieden is natuur meer een nevenfunctie van functies als landbouw, bosbouw, transport en visserij. Het gaat dus vooral om multifunctionele wateren (visserij en transport), graslanden (landbouw) en bossen (houtoogst). Het menselijk gebruik is zodanig dat de natuurkwaliteit uit de eerste twee sporen niet gehaald kan worden. Sommige specifieke natuurwaarden zijn echter van dit landgebruik afhankelijk, zoals weidevogels en ganzen in multifunctionele graslanden. Andere vormen van gebruik zoals recreatie, defensieoefeningen en waterwinning behoren afhankelijk van hun intensiteit tot deze of tot de twee bovenstaande sporen.

Bron: Bal et al., 2001

Tabel 2.1 Trends in de ontwikkeling van natuur en landschap in Nederland en de kans dat de beleidsdoelen tijdig worden gerealiseerd. Na een voortvarende start in de jaren negentig neemt de snelheid waarmee het beleid gerealiseerd wordt af. De voortgang is over de gehele linie zodanig dat het niet waarschijnlijk is dat de doelen van het rijksbeleid voor natuur, landschap en natuur voor mensen tijdig gerealiseerd zullen worden. Met de kleur oranje is aangegeven of het beleidsdoel op een later tijdstip of met extra beleidsinzet wel gerealiseerd kan worden.

	Trend 1990 – 2006	Trend 2002 – 2006	Kans om doel tijdig te realiseren
Natuur			
• Biodiversiteit			
Oppervlakte natuurgebieden	Verbetering	Geen substantiële verandering	Doel wordt waarschijnlijk niet bereikt. Kans is minder dan 33%.
Kwaliteit ecosystemen, land	Verslechtering	Geen substantiële verandering	Doel wordt waarschijnlijk niet bereikt. Kans is minder dan 33%.
Kwaliteit ecosystemen, agrarisch gebied	Verslechtering	Verslechtering	Doel wordt waarschijnlijk niet bereikt. Kans is minder dan 33%.
Kwaliteit ecosystemen, water zoet	Geen substantiële verandering	Niet te bepalen	Doel wordt waarschijnlijk niet bereikt. Kans is minder dan 33%.
Kwaliteit ecosystemen, water zout	Geen substantiële verandering	Niet te bepalen	Doel wordt waarschijnlijk niet bereikt. Kans is minder dan 33%.
Aantal soorten planten en dieren	Verslechtering	Verslechtering	Doel wordt waarschijnlijk niet bereikt. Kans is minder dan 33%.
• Milieu- en ruimtecondities			
Ruimtelijke samenhang	Verbetering	Geen substantiële verandering	Doel wordt waarschijnlijk niet bereikt. Kans is minder dan 33%.
Zuurgraad/nutriënten	Geen substantiële verandering	Geen substantiële verandering	Doel wordt waarschijnlijk niet bereikt. Kans is minder dan 33%.
Vochttoestand	Geen substantiële verandering	Geen substantiële verandering	Doel wordt waarschijnlijk niet bereikt. Kans is minder dan 33%.
Waterkwaliteit	Verbetering	Geen substantiële verandering	Doel wordt waarschijnlijk niet bereikt. Kans is minder dan 33%.
Landschap			
• Algemene landschapskwaliteit			
Waardering van het landschap	Niet te bepalen	Geen substantiële verandering	Doel wordt waarschijnlijk niet bereikt. Kans is minder dan 33%.
Natuurlijke en culturele kernkwaliteiten	Verslechtering	Verslechtering	Doel wordt waarschijnlijk niet bereikt. Kans is minder dan 33%.
• Nationale Landschappen			
Kernkwaliteiten Nationale Landschappen	Verslechtering	Verslechtering	Doel wordt waarschijnlijk niet bereikt. Kans is minder dan 33%.
Waardering Nationale Landschappen	Niet te bepalen	Geen substantiële verandering	Doel wordt waarschijnlijk niet bereikt. Kans is minder dan 33%.
Natuur voor mensen			
• Recreatie			
Beschikbaarheid wandelen en fietsen	Verslechtering	Verslechtering	Doel wordt waarschijnlijk niet bereikt. Kans is minder dan 33%.
Realisatie recreatie om de stad	Verbetering	Verbetering	Doel wordt waarschijnlijk niet bereikt. Kans is minder dan 33%.
Beleving groen om de stad	Niet te bepalen	Niet te bepalen	Doel wordt waarschijnlijk niet bereikt. Kans is minder dan 33%.
• Draagvlak			
Aantal leden natuurorganisaties	Verbetering	Verbetering	Doel wordt waarschijnlijk niet bereikt. Kans is minder dan 33%.
Nederland in de wereld			
Mondiaal ruimtegebruik	Niet te bepalen	Niet te bepalen	Doel wordt waarschijnlijk niet bereikt. Kans is minder dan 33%.

Legenda

Trend	Kans om doel tijdig te realiseren
Verbetering	Doel wordt waarschijnlijk bereikt. Kans is meer dan 66%.
Geen substantiële verandering	Kans om doel te bereiken is tussen de 33% en 66%.
Verslechtering	Doel wordt waarschijnlijk niet bereikt. Kans is minder dan 33%.
Niet te bepalen	Het doel kan wel bereikt worden met meer tijd en/of extra inzet.
	Doel wordt waarschijnlijk niet bereikt. Kans is minder dan 33%.
	Niet te bepalen.